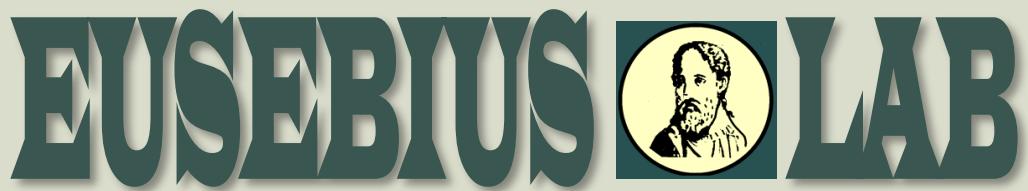

The Eusebius Lab International Working Papers Series

Εργαστήριο Ιστορίας, Πολιτικής, Διπλωματίας και Γεωγραφίας της Εκκλησίας
Laboratory of History, Policy, Diplomacy and Geography of the Church

The Eusebius Lab International Working Papers Series

Eusebius Lab International Working Paper 2022/04

*Ο Κωνσταντῖνος Καραμανλής
καί η Εκκλησία της Ελλάδος
στη Μεταπολίτευση (1974-1980)*

Χαράλαμπος Άνδρεόπουλος

School of Social Theology and Christian Culture
Aristotle University of Thessaloniki, Campus GR
54636 Thessaloniki, GREECE <http://eusebiuslab.past.auth.gr>

ISSN:2585-366X

Ό Κωνσταντίνος Καραμανλής και ή Έκκλησία τῆς Έλλάδος στή Μεταπολίτευση (1974-1980)

Χαράλαμπος Μ. Άνδρεόπουλος,
Σχολικός Σύμβουλος Θεολόγων Στερεάς Ελλάδος,
Δρ. Θεολογίας ΑΠΘ

Summary

Constantinos Karamanlis and the Church of Greece during the democratic transition (1974-1980)

April 21, 1967 was the dawn of a very difficult day in Greece not just for Democracy, but also for the Church. On that day, with the imposition of the dictatorship by the colonels, the terrible experience of the seven year dictatorship began, during which, on the one hand, the democratic system of government in the Greek State was abolished, on the other hand the democracy of the Synod, a system of administration of the Church from the time of the Apostles was also suppressed.

After the fall of dictatorship, in July 1974, the restoration of ecclesiastical regularity will play a catalytic role in the restoration of state democratic normality, covering internal injuries and wounds left behind by the seven-year dictatorship.

During the early years of his government, the prudent ecclesiastical politics of the then Prime Minister, Konstantinos Karamanlis not only did not bring the desired tranquility and peace to the Church, which had seriously been disrupted in the past seven year dictatorship but founded its democratization in a series of constitutional regulations (the fortification of the Patriarchal Volume of 1850 and the Synod Act of 1928 in the Constitution of 1975), and the legislation of (Statute Chart, Law 590/1977) which positively regulated both its internal function and its relations towards the State.

Corresponding author:

Charalampos M. Andreopoulos,
Counselor of theologian teachers in Central (Stereas) Greece,
Dr. of Theology AUTH
Larissa, Greece
Email: xaan@theo.auth.gr

Χαράλαμπος Μ. Ανδρεόπουλος

‘Ο Κωνσταντίνος Καραμανλής καί ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος στή Μεταπολίτευση (1974-1980)

I. Οι μεγάλες ἐκκρεμότητες στήν Ἐκκλησία μετά τή δικτατορία

Ανάμεσα στά πολλά προβλήματα πού «κληρονόμησε» ἀπό τό δικτατορικό καθεστώς τῆς Ἐπταετίας (21.04.1967-23.07.1974) ἡ Κυβέρνηση Ἐθνικῆς Ἐνότητος (24.07.1974-17.11.1974) καί ἀργότερα ἡ πρώτη δημοκρατικά ἐκλεγμένη Κυβέρνηση τῆς «Νέας Δημοκρατίας» (21.11.1974) μέ Πρωθυπουργό τόν Κωνσταντίνο Καραμανλή, ἥταν καί τό «ἐκκλησιαστικό». Ἐπρόκειτο γιά τό πρόβλημα πού εἶχε ἀνακύψει τόν Ίούλιο τοῦ 1974 μετά τήν ἔκπτωση τῶν δώδεκα «ἰερωνυμικῶν»¹ Μητροπολιτῶν οἱ ὅποῖοι ἀπομακρύνθηκαν ἀπό τούς θρόνους τους ἀφ' ἐνός μέν κριθέντες ως ἀντικανονικῶς ἐκλεγέντες - εἴτε ως συνεργήσαντες σέ ἀντικανονικότητες² - ἀφ' ἐτέρου, δε - καί κυρίως - λόγω τῆς ἀρνήσεώς τους νά ἀναγνωρίσουν τή νέα -τῆς μεταϊερωνυμικῆς περιόδου- τάξη πραγμάτων στήν Ἐκκλησία, ἥτοι τήν «Πρεσβυτέρα Ἱεραρχία»

¹ Ἐπρόκειτο γιά Μητροπολίτες πού εἶχαν ἐκλεγεῖ ὑπό τῆς θεωρηθείσης ως ἀντικανονικῆς «Ἀριστίνδην» Συνόδου» (1967-1969) ἡ τῆς ἀντικανονικῆς Δ.Ι.Σ (1969-1971) ἐπί ἀρχιεπισκοπείας Ἱερωνύμου Α' (Κοτσώνη) [1967-1973] ἡ προήρχοντο ἀπό προηγούμενες κανονικές Συνόδους ἀλλά εἶχαν ταυτισθεῖ μέ τόν Ἱερώνυμο, συνεργώντας σέ ἀντικανονικότητες πού καταλογίσθηκαν στήν ἐκκλησιαστική ἡγεσία τῆς περιόδου τῆς Ἐπταετίας (καί, ἐπί τό εἰδικότερον, τῆς περιόδου τῆς ἀρχιεπισκοπείας Ἱερωνύμου Α', ἥτοι ἀπό τοῦ Μαΐου τοῦ ἔτους 1967 μέχρι τῆς 15ης Δεκεμβρίου 1973). Ἡ ἔκφραση χρησιμοποιεῖται στή παροῦσα μελέτη ως *terminus technicus*, χωρίς νά ἐκφράζει θετικό ἡ ἀρνητικό προσδιορισμό. Σημειωτέον ὅτι τήν ἔκφραση αὐτή χρησιμοποίησε ως προσδιοριστικό ὄρο ἡ Ἱερά Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος στήν ἔκτακτη ἐκδοση τοῦ ἐπισήμου Δελτίου τῆς Ἱερᾶς Συνόδου «Ἐκκλησία» πού κυκλοφόρησε τόν Σεπτέμβριο τοῦ 1974 (τ. 51/16-09-1974) μέ κεντρικό θέμα - ἀφέρωμα: «Ἡ ἀλήθεια διά τό «ἐκκλησιαστικόν ζητημά», ὅπου - σ. 402 καί 404 - γίνεται λόγος περί «ἰερωνυμικῶν» καί «ἰερωνυμικής παρατάξεως». Τό εἰδικό αὐτό ἀφιέρωμα ἔξεδόθη καί σέ ἀνάτυπο μέ ἴδιατερη σελιδαρίθμηση, προλογιζόμενο ὑπό τοῦ Ἀθηνῶν Σεραφείμ (Τίκα), ως Προέδρου τῆς Ἱερᾶς Συνόδου: «Ἡ ἀλήθεια διά τό «ἐκκλησιαστικόν ζητημά», ἐκδ. Ἱερά Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Ἀθῆναι, (Σεπτέμβριος) 1974. Ἡ ἐν λόγῳ μελέτη ἐπαναδημοσιεύθηκε τό 2015, ὑπογραφομένη ὑπό τοῦ πρό 40ετίας συντάκτου της, τότε (1974) ἀρχιμανδρίτου καί γραμματέως τῆς Ἱερᾶς Συνόδου καί μετέπειτα (1978-2019) Μητροπολίτου Καλαβρύτων καί Αἰγιαλείας Άμβροσίου (Λενή) [κατασταθέντος ἥδη ως πρώην Καλαβρύτων κατόπιν παραιτήσεώς του, ἀπό 18ης Αύγουστου 2019], συμπεριληφθεῖσα είς τόν τιμητικό τόμο «Εὔκαρπίας ἀντίδοσις. Τιμητικό ἀφιέρωμα στήν είκοσαετία 1995-2015 θεοφιλοῦς ἀρχιερατείας τοῦ Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Σάμου, Ἰκαρίας καί Κορσεῶν κ. Εύσεβιου», Ἀθήνα, 2015, σ. 483-523. Ἐπίσης, ἐπαναδημοσιεύθηκε -γιά τρίτη φορά- τόν Φεβρουάριο τοῦ 2017 ἀπό τίς ἐκδόσεις «Βιβλίο καί Εἰκόνα» τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Καλαβρύτων ως «πόνημα πνευματικά ὠφέλιμο καί λίαν ἐνημερωτικό περί τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ζητήματος τῆς περιόδου 1967-1974». Αύτονοήτως ως *terminus technicus* χρησιμοποιοῦνται στή παροῦσα μελέτη καί οἱ ἀναφορές πού ἀφοροῦν τήν ἀντίπαλη -τῶν «ἰερωνυμικῶν»- παράταξη, αὐτή τῶν «σεραφειμικῶν».

² Η κανονικότητα ἡ ἀντικανονικότητα ἐνός ὄργανου διοικήσεως στόν ἐκκλησιαστικό χῶρο, ὅπως, ἐν προκειμένῳ τῆς «Ἀριστίνδην» Συνόδου τοῦ 1967, μίας ἐκκλησιαστικῆς πράξεως ἡ ἐνός ἐκκλησιαστικοῦ προσώπου (Ἐπισκόπου ἡ ὁποιασδήποτε ἄλλης κατηγορίας ἡ βαθμοῦ κληρικοῦ) κρίνεται ἀπό τήν Ἐκκλησία. Οἱ χρησιμοποιούμενοι στήν παροῦσα μελέτη παρόμοιοι χαρακτηρισμοί (περί κανονικότητος ἡ ἀντικανονικότητος) ἀπορρέουν ἀπό τίς ισχύουσες σχετικές συνοδικές ἀποφάσεις τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος.

καί τόν ύπ' αύτης ἐκλεγέντα νέο Ἀρχιεπίσκοπο Σεραφείμ (Τίκα), ὅπως εἶχαν ἥδη πράξει οἱ λοιποὶ –τῆς ἴδιας προελεύσεως καί τοποθετήσεως– συνεπίσκοποί τους.

Τό καθεστώς τῆς Ἐπταετίας ἄφησε, ἐπίσης, πίσω του ἀνοικτές «πληγές» καί στίς σχέσεις τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος μέ το Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο. Ἡ σχέση αύτή εἶχε βαρέως τρωθεῖ τήν ἔξαετία 1967-1973 ἔξαιτίας τῆς πολιτικῆς τοῦ τότε προκαθημένου Ἱερωνύμου Α' (Κοτσώνη), μίας πολιτικῆς ἡ ὁποία, μέσω τῆς καταστρατηγήσεως τῶν σχετικῶν θεμελιωδῶν κειμένων (Π.Σ.Τ.³ τοῦ 1850 καί Π.Σ.Π.⁴ τοῦ 1928) πού καθορίζουν τό νομοκανονικό πλαίσιο τῶν σχέσεων τῆς ἐλλαδικῆς Ἐκκλησίας καί μέ τό Πατριαρχεῖο, ἀποσκοποῦσε στή βαθμιαία ἀποδυνάμωση τῶν δικαιωμάτων τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου στήν ἐλληνική ἐπικράτεια καί εἰδικότερα στίς ἐπαρχίες τῶν λεγομένων «Νέων Χωρῶν».

II. Ἡ πολιτική Καραμανλῆ στά πρῶτα χρόνια τῆς Μεταπολιτεύσεως

Στή διάρκεια τῆς μεταπολιτεύσεως οἱ δημοκρατικές Κυβερνήσεις σέ συνεργασία μέ τήν Ἱερά Σύνοδο τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος θά στρέψουν τόν ἐνδιαφέρον τους στήν τακτοποίηση δυό μεγάλων αύτῶν ἐκκρεμοτήτων πού ἄφησε πίσω της ἡ δικτατορία. «Οπως ἥδη προαναφέρθηκε ἡ πρώτη ἀφοροῦσε στό ἐκκλησιαστικό ζήτημα τῶν «12» καί ἡ δεύτερη τό θέμα τῆς σχέσεως τῆς ἐλλαδικῆς Ἐκκλησίας μέ τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο. Ἡ ἀποκατάσταση τῶν σχέσεων μέ τήν Κωνσταντινούπολη συντέσθηκε μέ ταχύτατους ρυθμούς, ἐπισφαγίσθηκε μάλιστα μέσω τῆς κατοχυρώσεως τῶν πατριαρχικῶν πράξεων στό Σύνταγμα τοῦ '75. Οἱ προσπάθειες, ὡστόσο, τῶν Κυβερνήσεων Καραμανλῆ (1974-1980) γιά ἐπίλυση τοῦ προβλήματος τῶν «12» ἐκπτώτων Μητροπολιτῶν (τό ὅποιο θά ξανασυναντήσουμε τή δεκαετία τοῦ '90)⁵

³ Πατριαρχικός καί Συνοδικός Τόμος τῆς 29ης Ιουνίου 1850, μέ τόν ὅποιο ἀνακηρύχθηκε κανονικῶς αύτοκέφαλη ἡ Ἐκκλησία τῆς (τότε) Ἑλλάδος, ὑπό τόν ὄρο ὅτι ἡ διοίκησή της θά ἀσκεῖται κατά τούς ιερούς Κανόνες καί μάλιστα «ἐλευθέρως καί ἀκωλύτως ἀπό πάσης κοσμικῆς ἐπεμβάσεως».

⁴ Πατριαρχική καί Συνοδική Πράξη τῆς 4ης Σεπτεμβρίου 1928 μέ τήν ὅποια τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο, ἀποδεχόμενο πρόταση τοῦ τότε Αρχιεπισκόπου Αθηνῶν Χρυσοστόμου (Παπαδοπούλου), ἀνέθεσε «ἐπιτροπικώς» καί ὑπό δέκα ρητούς ὄρους τή διοίκηση τῶν πατριαρχικῶν Μητροπόλεων τῶν Νέων Χωρῶν στήν Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος, διατηρηθείσης τῆς πνευματικῆς ἐποπτείας (τοῦ ἀνωτάτου κανονικοῦ δικαιώματος) ἔπ' αύτῶν δια τῆς ρητῆς προβλέψεως μνημονεύσεως τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχη ἀπό τούς Μητροπολίτες τῶν Νέων Χωρῶν ('Ορος Θ'), τῆς δέ μερίμνης γιά τήν ἐπίλυση τῶν διοικητικῆς φύσεως ζητημάτων ἀνατεθείσης στήν αύτοκέφαλη Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος.

⁵ Τό «Πρόβλημα τῶν Δώδεκα», ἐπεκράτησε ἔτοι νά λέγεται ἔξαιτίας τοῦ γεγονότος ὅτι δώδεκα (12) ἥσαν οἱ ἐκβληθέντες – ἀπό τίς 13 Ιουνίου ἕως τίς 11 Ιουλίου τοῦ 1974 – ἀπό τούς θρόνους τους «ἰερωνυμικοί» Μητροπολίτες. Ἐξ αύτῶν οἱ δέκα (10) εἶχαν ἐκλεγεῖ ὑπό τῆς θεωρηθείσης ὡς ἀντικανονικῆς καί ἀντικανονικῶς προεδρευομένης «Ἄριστινδην» ἡ Δ.Ι.Σ. ἐπί ἀρχιεπισκοπείας Ἱερωνύμου (Κοτσώνη, 1967-1973) καί ἥταν οἱ Μητροπολίτες Θεσσαλιώτιδος Κωνσταντίνος (Σακελλαρόπουλος), Ζακύνθου Ἀπόστολος (Παπακωνσταντίνου), Ἀττικῆς Νικόδημος (Γκατζιρούλης), Ἀλεξανδρουπόλεως Κωνστάντιος (Χρόνης), Χαλκίδος Νικόλαος (Σελένης), Τρίκκης Σεραφείμ (Στεφάνου), Θεσσαλονίκης Λεωνίδας (Παρασκευόπουλος), Δημητριάδος Ἡλίας (Τσακογιάννης), Λαρίσης Θεολόγος (Πασχαλίδης) καί Παραμυθίας Παῦλος (Καρβέλης). Οἱ λοιποὶ δυό (2) προήρχοντο ἀπό προηγούμενες κανονικές Ιεραρχίες ἔχοντας ἐκλεγεῖ: ὁ ἔνας – ὁ Διδυμοτείχου Κωνσταντίνος (Πούλος) – ἐπί ἀρχιεπισκοπείας Θεοκλήτου (Παναγιωτοπούλου), τό 1957, καί ὁ ἄλλος – ὁ Κιλκισίου Χαρίτων (Συμεωνίδης) – ἐπί ἀρχιεπισκοπείας Χρυσοστόμου (Χατζησταύρου), τό 1965 (Πρβλ. σχετ. ὑποσημ. 40). Τό ἐν λόγῳ ἐκκλησιαστικό πρόβλημα τῶν «12» δημιουργήθηκε στή δεύτερη φάση τῆς δικτατορίας (1973-1974). Δέν προϊῆθε, ὅμως, ἐκ «παρθενογενέσεως», ἀλλά ως προέκταση καί συνέπεια τῶν νομοκανονικῶν προβλημάτων τά ὅποια ἐπεσώρευσε ἡ πρώτη φάση τῆς δικτατορίας (1967-1973). Ἐξελίχθηκε δέ δραματικά κατά τήν ἔξαετία 1990-1996, ὅταν, στίς ἀρχές τοῦ 1990, οἱ ἐκπτώτοι Μητροπολίτες κάνοντας χρήση τοῦ δικαιώματος τῆς δικαστικῆς προσφυγῆς πού τούς δόθηκε μέ τή γνωστή «τροπολογία Παλαιοκρασσά» (ἄρθ. 12 στό Ν. 1877/1990 [Φ.Ε.Κ. 28, τ. Α'/09.03.1990]), προσέφυγαν στό Σ.τ.Ε.

δέν τελεσφόρησαν καί τοῦτο ὅχι λόγω κυβερνητικῆς ὑπαιτιότητας ἀλλά ἔξαιτίας τοῦ ἀγεφύρωτου χάσματος ἀνάμεσα στίς ἀντιπαρατιθέμενες ὄμάδες «σεραφειμικῶν» καί «ἰερωνυμικῶν» στό ἐσωτερικό της Ἐκκλησίας.

Στή διάρκεια αὐτῶν τῶν πρώτων χρόνων τῆς μεταπολιτεύσεως ἡ συνετή ἐκκλησιαστική πολιτική πού χάραξαν οἱ ὑπό τὸν Κωνσταντῖνο Καραμανλή Κυβερνήσεις, ὅχι μόνο ἔφερε τὴν ποθουμένη γαλήνη καί ἡρεμία στὸ σκάφος τῆς Ἐκκλησίας πού εἶχε σοβαρά διαταραχθεῖ στή διάρκεια τῆς προηγηθέσης Ἐπταετίας, ἀλλά θεμελίωσε τὸν ἐκδημοκρατισμό της μέ σειρά νομοθετημάτων πού ρύθμισαν θετικά τὶς σχέσεις της μέ τὴν Πολιτεία. Στήν ἰδιαίτερα κρίσιμη αὐτή περίοδο αὐτό πού πρωτίστως ἐνδιέφερε τὸν Κων. Καραμανλή ἦταν ἡ ἀποκατάσταση τῆς δημοκρατικῆς σταθερότητας στή χώρα, μία σταθερότητα πού συνδεόταν ἄμεσα μέ τή διασφάλιση τῆς ἡρεμίας σέ κρισιμούς θεσμούς, μέ ἐπιρροή στήν κοινωνία, ὥπως ἡ Ἐκκλησία. Ἀπό τή δικτατορία καί μ' ὅ, τι στή συλλογική μνήμη ταυτίσθηκε μαζί της, ὥπως π.χ. οἱ κηρυχθέντες ἔκπτωτοι «ἰερωνυμικοί» ἀρχιερεῖς, ὁ Καραμανλής εἶχε ἔγκαιρα ἀποστασιοποιηθεῖ καί ἀσκήσει δριμεία κριτική, ἐνεργώντας ὅχι ως πρόσωπο μόνο, ἀλλά, κυρίως καί πρωτίστως, ως βασικός ἔκφραστής τῆς πιστῆς στό δημοκρατικό πολίτευμα καί τὸν κοινοβουλευτισμό εύρυτερης συντηρητικῆς παρατάξεως γιά τὴν ὅποια δέν ἤθελε σε καμιά περίπτωση νά θεωρηθεῖ ὅτι παρέχει τά ἐλάχιστα ἔστω ἐρείσματα στό δικτατορικό καθεστώς. Ὁ Καραμανλής, τό 1967, ὅντας αὐτοεξόριστος, καταγγέλλει τή συνταγματική ἐκτροπή ἀπό τίς πρῶτες ἡμέρες (23 Απριλίου) τοῦ πραξικοπήματος⁶, ἐνῶ τό 1969 κατηγορεῖ τήν «στρατιωτικήν Κυβέρνησιν τῶν Ἀθηνῶν» ὅτι «μέ τὴν ἀντιφατικήν καί ἀσυνάρτητον πολιτικήν τῆς ἐδημούργησε ἔνα τυραννικό καί νόθο καθεστώς μέσα στό ὄποιο σήπεται καί αὐτή ἡ χώρα»⁷. Εἶναι σαφές ὅτι μέ τίς δηλώσεις του αὐτές ὁ Καραμανλής ἐπιχειρεῖ νά ἀποκόψει τόν ὄμφαλο λῶρο τῆς δικτατορίας μέ τὸν χῶρο τῆς συντηρητικῆς παρατάξεως πού θά μποροῦσε θεωρητικῶς νά παράσχει στό στρατιωτικό καθεστώς μία ὑποτυπώδη ἀποδοχή⁸. Ἀπό τίς δηλώσεις τοῦ Καραμανλή δέν λείπει καί ἡ καυστική εἰρωνεία γιά τὴν πολιτική ἐκμετάλλευση τῆς θρησκείας καί μάλιστα, ὥπως σημειώνει, μία ἐκμετάλλευση «μέ μεθόδους ἐλάχιστα χριστιανικά»⁹. Πρόκειται γιά κριτική ἀναφορά ἡ ὅποια, σαφῶς,

ὅπου καί δικαιώθηκαν νομικά (καί δή «ex tunc») θεωρηθέντες (μία ὀλόκληρη 16ετία μετά τήν ἔκπτωσή τους) ως μηδέποτε ἐκπεσόντες. Ἀποτέλεσμα τῆς ἔξελίξεως αὐτῆς ἦταν τό ἐκκλησιαστικό πρόβλημα νά ἀναβιώσει, καί νά ξεσπάσει μεγάλη κρίση στίς σχέσεις Ἐκκλησίας–Πολιτείας. Βλ. σχετ. εἰς Χαραλάμπους Μ. Ἀνδρεοπούλου, 2017. *Ἡ Ἐκκλησία κατά τή δικτατορία 1967-1974. Ἱστορική καί νομοκανονική προσέγγιση*. Θεσσαλονίκη: Ἐκδ. Ἐπίκεντρο, καί, ίδιως, εἰς Μέρος Γ', Κεφ. 3 «Τό πρόβλημα τῶν "12"», σ. 323-351.

⁶ Καραγιάννης, Εὐάγγελος. 2008. «Οἱ δημόσιες παρεμβάσεις τοῦ Κων. Καραμανλή κατά τήν περίοδο τῆς δικτατορίας». Στά *Πρακτικά τοῦ Διευθυνοῦς ἐπιστημονικοῦ συνεδρίου: Ὁ Κωνσταντῖνος Καραμανλής στόν 20^ο αἰώνα*. Ἀθήνα: Ἐκδ."Ιδρυμα Κων. Καραμανλή, σ. 252, 256.

⁷ Συνέντευξη στήν ἐλβετική ἐφημ. *Journal de Genève* (1 Οκτωβρίου 1969). Πρβλ. σχετ. εἰς ὑποσημ. 6.

⁸ Τζερμιάς, Παύλος, Ν. 1990. *Ἡ πολιτική σκέψη τοῦ Κων/νου Καραμανλῆ: μία ἀνίχνευση*. Ἀθήνα: Ἐκδ. Ἑλληνική Εύρωεκδοτική, σ. 185.

⁹ Στά τέλη τοῦ '69, ἐποχή κατά τήν ὅποια ἔξελισσεται ἐμφαντικῶς ἡ καθεστωτική προπαγάνδα, ὁ αὐτοεξόριστος τότε στό Παρίσι Κων. Καραμανλής, σέ συνέντευξή του στήν ἐλβετική ἐφημερίδα *Journal de Genève* (1η Όκτωβρίου 1969), διακωμαδώντας τήν «ἐλληνοχριστιανική» ἐκδοχή τῆς πολιτικῆς δικτατορίας θά δηλώσει: «Τό καθεστώς τῶν Αθηνῶν στερούμενον ἴδιαιτέρου ἴδεολογικοῦ προσανατολισμοῦ εἰς ούδεμίαν μορφήν πολιτεύματος –οὕτε κάν τῆς κλασσικῆς δικτατορίας– ἀνταποκρίνεται. Καί τό ἐν λόγῳ κενόν δέν δύναται νά πληρωθεῖ οὕτε μέ μεσαιωνικάς θεοκρατικάς ἐννοίας, οὕτε μέ συνθήματα ως τό "Ἐλλάς Ἐλλήνων Χριστιανών", ἐνῶ αἱ μέθοδοι τοῦ καθεστῶτος εἶναι ἐλάχιστα χριστιανικαὶ...». Βλ. Γρηγοριάδου, Σόλωνος. *Ἴστορία τῆς συγχρόνου Έλλάδος 1941-1974*. Στο *Ἡ δικτατορία*, τ. 6, σ. 57-58. Ἀθήνα: Ἐκδ. Κ. Καπόπουλος, 1974.

έχει άποδέκτη, όχι μόνο τήν ήγεσία τῆς δικτατορίας ἀλλά καὶ τήν τότε, ὑπό τὸν Ἱερώνυμο (Κοτσώνη), ήγεσία τῆς Ἐκκλησίας πού συνεργοῦσε σ' αὐτές τίς πρακτικές, τίς ὄποιες ὁ Καραμανλής διακωμαδεῖ θεωρώντας τες ὡς μία παρωδία θρησκευτικότητας μέ την ὄποια ἡ αὐθεντική θρησκεύουσα συντηρητική παράταξη ούδεμία μπορεῖ νά έχει σχέση. Τήν ἄνοιξη τοῦ 1973 ὁ Καραμανλής μέ βαρυσήμαντες δηλώσεις τοῦ (23.04.1973) στή «Βραδυνή» καὶ τή «Θεσσαλονίκη», θά ἀπευθύνει σκληρή κριτική κατηγορώντας τήν στρατιωτική Κυβέρνηση ὅτι μέ τήν ἀνερμάτιστη πολιτική τῆς ἀποσυνθέτει κρίσιμους θεσμούς τοῦ κράτους καὶ τῆς κοινωνίας, συμπεριλαμβάνοντας σ' αὐτούς τούς «δεινοπαθοῦντες» θεσμούς καὶ τήν Ἐκκλησία¹⁰. «Ἡ Κυβέρνησις πειραματιζομένη διαρκῶς ἀποδιοργάνωσε τή Διοίκηση, τήν Ἐκκλησία καὶ τήν Παιδείαν, κατά τρόπον ὥστε νά παρουσιάζουν τήν εἰκόνα ἐπικινδύνου ἀποσυνθέσεως»¹¹, θά τονίσει ὁ αὐτοεξόριστος τότε Ἑλληνας πολιτικός, ὁ ὄποιος, ὅπως φαίνεται, ἐνδιαφέρεται καὶ παρακολουθεῖ στενά τό «μαρτύριο» πού βιώνει τήν περίοδο αὐτήν ἡ Ἐκκλησία.

III. Οἱ ἀντιλήψεις τοῦ Καραμανλῆ γιά τήν Ἐκκλησία

Ο Καραμανλής, ἀντιλαμβάνεται τήν Ἐκκλησία ως ἡθικοποιητικό καὶ φρονηματιστικό φορέα τῆς κοινωνίας πού έχει ὡς ἀποστολή νά συνδράμει στό ἔργο τῆς Πολιτείας, ἐντός πάντα ἐνός πλαισίου ἐλληνοχριστιανικοῦ πολιτισμού¹², τόν ὄποιο, πάντως, ὁ ἕδιος, ὡς φιλελεύθερο πνεῦμα, ἐννοιολογικά καὶ σημασιολογικά προσλαμβάνει ὡς ἀναφορά στό δίπολο τοῦ κλασικοῦ ἐλληνικοῦ ὄρθολογισμοῦ καὶ τῆς χριστιανικῆς ὄρθοδοξίας, ὡς ἔνα «ἰδεῶδες» πολιτισμοῦ καὶ ὅχι ὡς πολιτικοθρησκευτικό ἰδεολόγημα¹³. Θεωρεῖ τήν Ἐκκλησία ως φορέα κοινωνικοποιήσεως μέ πο-

¹⁰ Τήν ἕδια ἡμέρα (23η Ἀπριλίου 1973) κατά τήν ὄποια ὁ Καραμανλής μέ τίς δηλώσεις του στή «Βραδυνή» παρατηρεῖ γιά τήν ἐλλαδική Ἐκκλησία μία εἰκόνα «ἐπικινδύνου ἀποσυνθέσεως», ὁ Οίκουμενικός Πατριάρχης Δημήτριος (Παπαδόπουλος) μέ τήν ὑπ' ἀριθμ. πρώτη 366/23.04.1973 ἀποστολή του πρός τόν Ἀρχιεπίσκοπο Ἱερώνυμο τόν παρατηρεῖ γιά τήν παραβίαση τῶν Ὀρῶν τῶν Πατριαρχικῶν πράξεων (1850/1928) ἀναφορικῶν μέ τήν (μή) τήρηση τῶν πρεσβείων ἀρχιερωσύνης γιά τή συγκρότηση τῆς Δ.Ι.Σ. καὶ τόν καλεῖ νά λάβει μέτρα γιά τήν «ἐπάνοδον εἰς τήν ὄμαλότητα», βλ. εἰς Μητροπολίτου Σεβαστείας (νῦν Πριγκηποννήσων) Δημητρίου (Κομματά), *Ἡ Πατριαρχική καὶ Συνοδική Πράξης τοῦ 1928 παρακωλυμένη τοῖς Ὀροῖς*, ἑκδ. Φωτομέθεις, Θεσσαλονίκη, 2006, σ. 462-463. «Ἐνα δεκαήμερο πρίν (13.04.1973) εἶχε δημοσιοποιηθεῖ ἡ ὑπ' ἀριθμ. 1175/1973 ἀπόφαση τοῦ Σ.Τ.Ε. μέ τήν ὄποια εἶχε ἀκυρωθεῖ ἡ σύνθεση τῆς διορισμένης Δ.Ι.Σ. τῆς 117ης περιόδου (1972-1974). Τό «σύστημα Ἱερωνύμου» εἶχε ἀρχίσει νά καταρρέει. Βλ. εἰς Χ. Ανδρεοπούλου, *Ἡ Εκκλησία κατά τή δικτατορία 1967-1974*, ὥ.π., σ. 265-268.

¹¹ Σβολοπούλου, Κωνσταντίνου. «Περίοδος δοκιμασίας, 1963-1974». Στο *Κωνσταντίνος Καραμανλής: Άρχειο, Γεγονότα καὶ Κείμενα*, (ἐπιμ. Κων. Σβολόπουλος), τομ. 7, σ. 170-171. Αθήνα: Ἐκδ. «Ιδρυμα Κων/νος Καραμανλής (Ι.Κ.Κ.) καὶ Ἑκδοτική Αθηνῶν, 1997.

¹² Σβολοπούλου, Κωνσταντίνου. 2011. *Καραμανλής, 1907-1998. Μια πολιτική βιογραφία*. Αθήνα: Ἐκδ. «Ικαρος», σ. 33.

¹³ Σέ μία ἐπιστημονικά τεκμηριωμένη, ἰδεολογικοπολιτικά ἰσορροπημένη καὶ πολιτικά προσεγμένη προσέγγιση τῆς ἐννοίας τοῦ «ἐλληνοχριστιανικοῦ πολιτισμοῦ» – ὡς πρός τή θεώρηση τῆς σχέσεως τοῦ «ἐλληνικοῦ» πολιτισμοῦ πρός τόν «χριστιανικό» – ὁ καθηγητής Γλωσσολογίας τοῦ Ε.Κ.Π.Α. Γεώργιος Μπαμπινιώτης, ὄμιλεῖ γιά τίς συνιστώσες τῆς «ἐλληνικότητας» καὶ τῆς «χριστιανικῆς πίστης», ὀρίζοντας ως συνισταμένη τους τό «Ἐλληνοχριστιανικό ἱδεῶδες». Διαστέλλοντας δέ τήν ἴστορική ἐννοια –καὶ τίς ποικίλες αὐτής ἐκφάνσεις– τοῦ «Ἐλληνοχριστιανικοῦ πολιτισμοῦ» ἀπό τή φαλκίδευση πού ὑπέστη στή διάρκεια τῆς δικτατορίας (1967-1974), ὁ Μπαμπινιώτης ἀναφερόμενος στό «ἐλληνοχριστιανικό ἱδεῶδες» σημειώνει ὅτι «πρόκειται γιά ἔνα ἱδεῶδες πού δέν ἀμφισβητήθηκε, βεβαίως, ὅταν τό ὑποστήριζε ὁ Νεοελληνικός Διαφωτισμός μέ ἐπικεφαλῆς τόν Κοραή καὶ τούς Διδασκάλους τοῦ Γένους, Ἱερωμένους τούς περισσότερους (τόν Εύγενιο Βούλγαρη, τό Νεόφυτο Δούκα, τόν Ἀνθιμο Γαζή, τόν Κωνσταντίνο Οίκονόμο, τό Νεόφυτο Βάμβα κ.ἄ.), οὕτε ὅταν τό ὑποστήριζαν ὁ Μακρυγιάν-

λύ σημαντική άποστολή καθώς τό εργο της απτεται θεμελιωδῶν παραδοσιακῶν ἀξιῶν –τοῦ Ἑλληνισμοῦ καί τοῦ Χριστιανισμού– πού ταυτοχρόνως ἀποτελοῦν βασικούς πυλῶνες τοῦ εύρωπαϊκοῦ οἰκοδομήματος, τμῆμα τοῦ ὅποιου σκοπεύει νά καταστήσει καί τήν Ἑλλάδα. Ὁ Καραμανῆς τῆς μεταπολιτεύσεως, ἔχοντας ὡς στόχο «νά κάνει τήν Ἑλλάδα Εύρωπη, νά ἐγκαταστήσει σ' αὐτή μία Δημοκρατία τύπου δυτικοευρωπαϊκοῦ»¹⁴, ἐντάσσει σ' αὐτή τήν προσπάθεια τοῦ δυναμικοῦ ἀνοίγματος πρός τόν πολιτικό φιλελευθερισμό καί τήν Ἔκκλησία, τήν ὥποια θέλει ἐλεύθερη ἀπό τόν κρατικό ἐναγκαλισμό καί κινουμένη ἐντός τοῦ δικοῦ της φύσει δημοκρατικοῦ – τοῦ «συνοδικοῦ» – πολιτεύματος, ἀκριβῶς γιά νά ἐκπληρώνει αὐτή τήν «ἡθικήν καί ἐθνικήν ἀποστολήν της»¹⁵. Σ' αὐτή τή κρίσιμη γιά τή χώρα φάση ὁ Καραμανῆς αύτό

νης, ὁ Κολοκοτρώνης καί ἄλλοι ἀγωνιστές. Ἀμφισβητήθηκε, ὅμως, ἀργότερα, ὅταν παρασυνδέθηκε μ' ἔναν ἔντονο συντηρητισμό στήν ἑκπαιδευτική πράξη, καί ως ὄρος ἀπαξιώθηκε συγκυριακά, ὅταν χρησιμοποιήθηκε προπαγανδιστικά στή δικτατορία τοῦ Παπαδόπουλου ὡς ἐθνικιστικό σύνθημα. Τά πάντα, εἶναι γνωστό, μποροῦν νά στρεβλωθοῦν καί νά ἀπαξιωθοῦν, ἀν ἀποτελέσουν ἀντικείμενο σκοπιμοτήτων καί προκάλυμμα διαφορετικῶν προσέσεων [...]. Σήμερα εἶναι καιρός», τονίζει ὁ Γ. Μπαμπινιώτης, «ἡ λέξη “ἔλληνοχριστιανικός” νά “ἀποχαρακτηρισθεί” πολιτικά καί ἰδεολογικά, μέ εἶαιρεση τίς ἴστορικές ἀναφορές στήν περίοδο τῆς Ἐπατείας, καί νά ἐπανακτήσει τό πρωτογενές καί ούσιαστικό ἐννοιολογικό καί σημασιολογικό περιεχόμενό του, πού εἶναι ἡ ἀναφορά στό διπόλο Έλληνικότητας καί Χριστιανισμοῦ, κλασσικοῦ ἐλληνικοῦ ὄρθολογισμοῦ καί Χριστιανικῆς Ὀρθοδοξίας». Βλ. Μπαμπινιώτης, Γεώργιος. «Οἱ Τρεῖς Ἱεράρχες Θεμελιωτές τῆς Ὀρθοδοξίας. Ὀρθοδοξία καί ὄρθολογισμός», (Λόγος πρός τιμήν τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν), Αθήνα (διμηνιαῖο ἐνημερωτικό δελτίο τοῦ ΕΚΠΑ), τ. 28 (2002), σ. 4-5. Ἀθήνα: Ἐκδ. ΕΚΠΑ. Στή βάση τῆς ἰδίας προσεγγίσεως ὁ καθηγητής τοῦ Θεολογικοῦ Τμήματος τοῦ Ε.Κ.Π.Α. Γεώργιος Πατρώνος θά ἐπισημάνει ὅτι «δυστυχῶς, ὁ “ἔλληνοχριστιανικός πολιτισμός” πού ξεπήδησε μέσα ἀπό τίς πνευματικές διεργασίες τῶν σκαπανέων τοῦ ἐλληνικοῦ καί τοῦ χριστιανικοῦ ἰδεώδους, κακοποιήθηκε οἰκτρά ἀπό ὅλους μας, εἴτε ἀπό τούς πολιτικούς ἄνδρες, εἴτε ἀπό τούς θρησκευτικούς ἡγέτες, καί τοῦτο ὄφειλεται στό γεγονός ὅτι προτάθηκε στήν ἐποχή μας ἀπό μερικούς ἀνεγκέφαλους ως ἐθνικιστικό ἰδεολόγημα καί ἀποκόπηκε ἀπό τίς φυσικές ρίζες τῆς Πατερικῆς Ὀρθοδοξίας», βλ. Πατρώνος, Γεώργιος. «Ἡ ἔννοια τῆς σύνθεσης Ἐλληνισμοῦ καί Χριστιανισμοῦ στούς Τρεῖς Ἱεράρχες». Στο, Χριστός καί Κόσμος, τχ. 31 (2011), σ. 12. Κίσαμος Χανίων: Ἐκδ. Ἱερᾶς Μητροπόλεως Κισάμου καί Σελίνου. «Κατασκεύασμα» χαρακτηρίζει τόν «ἔλληνοχριστιανικό πολιτισμό» ὁ καθηγητής Δογματικῆς στό Τμῆμα Θεολογίας τοῦ Α.Π.Θ. Χρυσόστομος Σταμούλης, θεωρώντας τον «δημιούργημα τῆς συνάντησης τοῦ ἰδεολογικό – ἐνθουσιαστικοῦ πλαισίου καί τοῦ νεοελληνικοῦ ἐθνικισμοῦ τῆς κρατικῆς ὄντότητας», κατά τή μεταπολεμική περίοδο, βλ. Σταμούλης, Χρυσόστομος. «Τό αἴτημα καί ὁ πόθος διά μία καλλιτέρα αὔριον. Εἰσαγωγικά σχόλια στόν Χριστιανικό πολιτισμό τοῦ Ἀλέξανδρου Τσιριτάνη». Στο Ἐπιστημονική Ἐπετηρίδα Ἀνωτάτης Ἑκκλησιαστικῆς Ακαδημίας Κρήτης (Α.Ε.Α.Κ.), σ. 361-368. Ἡράκλειο, 2012. .

¹⁴ Τσάτσος, Κωνσταντίνος. 1989³. Ὁ ἀγνωστος Καραμανῆς. *Mία προσωπογραφία*. Ἀθήνα: Ἐκδοτική Ἀθηνῶν, σ. 137. Ὁ καθηγητής Ἄντ. Λιάκος συμμεριζόμενος τήν ἀντίληψη τοῦ Κων. Τσάτσου γιά τή δυναμική πού διανοίγει στή χώρα ἡ νέα διαδρομή τοῦ Καραμανῆ, θεωρεῖ τήν ἀπαρχή τῆς μεταπολιτεύσεως ως ρήξη μέ τό μετεμφυλιακό Κράτος στό σύνολο του, βλ. Λιάκος, Ἄντωνης. 2011. «Ἡ δικτατορία 1967-1974: Τί θέλουμε νά μάθουμε?», Δικτατορία 1967-1974. Ἡ ἔντυπη ἀντίσταση (συλλογικό ἔργο). Θεσσαλονίκη: Ἐκδ. Μορφωτικό Ἰδρυματα Ἐνώσεως Συντακτῶν Ημερησίων Ἐφημερίδων Μακεδονίας-Θράκης (ΕΣΗΕΜΘ), σ. 91. Στήν ἐκτίμησή τοῦ Ἄντ. Λιάκου ὅτι «τό 1974 δέν εἶναι ἡ ἄλλη ἄκρη τοῦ 1967, ἀλλά ἡ ἄλλη ἄκρη τῆς μεταπολεμικῆς ἐποχῆς. Δέν τελειώνει, ἀπλῶς, ἡ δικτατορία, τελειώνει ἐκείνη ἡ μετεμφυλιακή περίοδος. Τό 1974 εἶναι ἡ μεγάλη τομή στή νεοελληνική ἴστορια, ἀπό τόν πόλεμο τοῦ '40 ἔως σήμερα...», ἀσφαλῶς, μπορεῖ κανείς νά διακρίνει τήν ἀντίληψη ὅτι τό «νέο πού ἔρχεται» δέν ἀφορᾶ μόνο στήν πολιτική, ἀλλά καί στήν Ἑκκλησιαστική ἴστορια τοῦ τόπου. Ἡ 24η Ιουλίου τοῦ '74 ἀποτελεῖ τήν ἀπαρχή τῆς «μεταπολιτεύσεως» καί γιά τήν Ἑκκλησία τῆς Ἑλλάδος. Γιά τήν καθοριστική συμβολή τοῦ Κων. Καραμανῆ στήν ὅμαλή μετάβαση τῆς χώρας πρός τή Δημοκρατία, βλ. Χατζηβασιλείου, Εύανθης. «Ἡ σύσταση καί ἐδραίωση τοῦ δημοκρατικοῦ πολιτεύματος, 1974-1981». Στο *Ιστορία Ἐλληνικοῦ Εθνους*, σ. 294-295. Ἀθήνα: Ἐκδοτική Ἀθηνῶν, τ. ΙΣΤ', 2000.

¹⁵ Κτιστάκης, Γιάννης. «Ο Κωνσταντίνος Καραμανῆς καί ἡ Ἑκκλησία τῆς Ἑλλάδος». Στο *Ο Κωνσταντίνος Καραμανῆς στόν 20^ο αἰώνα*, σ. 365-366. Ἀθήνα: Ἐκδ. Ἰδρυμα Κ. Καραμανῆς (Ι.Κ.Κ.), 2008.

πού έπιδιώκει είναι νά έχει δύπλα τοῦ τήν Έκκλησία ώς στήριγμα γιά τήν άποκατάσταση στή χώρα τῆς δημοκρατικῆς όμαλότητας. Καί τό έπιτυγχάνει.

Τόν Ιούλιο τοῦ 1974, ὅταν ὁ Κων. Καραμανλής μετά τήν πτώση τῆς δικτατορίας ἔφθανε στήν Αθήνα γιά ν' ἀναλάβει τίς τύχες τῆς χώρας καί γινόταν δεκτός περίου ώς «μεσσίας»¹⁶, στή διοίκηση τῆς Έκκλησίας εἶχε ἥδη παγιωθεῖ ἐνα οἰονεῖ κανονικό καθεστώς¹⁷, μέ νέο Ἀρχιεπίσκοπο, ὁ ὄποιος λίγες ὥρες μετά τήν ἄφιξη τοῦ Καραμανλῆ, τά ξημερώματα τῆς 24ης Ιουλίου 1974 τόν ὄρκισε Πρωθυπουργό. Ό νέος Ἀρχιεπίσκοπος, ὁ ἀπό Ιωαννίνων Σεραφείμ, ἄν καί εἶχε ἀνέλθει στό ὑπατο ἐκκλησιαστικό ἀξίωμα στή διάρκεια τῆς δεύτερης φάσεως τοῦ δικτατορικοῦ καθεστῶτος (στίς 12.01.1974, ἐπί Δημ. Ιωαννίδη) δέν εἶχε ταυτισθεῖ μέ τή δικτατορία, ὅπως ὁ προκάτοχός του Ιερώνυμος. Τοῦτο ἔξηγεται λόγω τόσο τοῦ μικροῦ χρονικοῦ διαστήματος πού εἶχε μέχρι τότε (12.01.1974-23.07.1974) διανύσει ὁ Σεραφείμ, ὅσο καί –κυρίως– ἐπειδή συμβόλιζε τήν ἐκκλησιαστική παράταξη πού ἀνέλαβε τά ἡνία τῆς Ιεραρχίας ἔχοντας ἔλθει σέ «μετωπική» ρήξη μέ τόν Ιερώνυμο καί εύρυτερα τη μερίδα ἐκείνη τῆς Ιεραρχίας πού ἀντιπροσώπευε τό σύστημα πού εἶχε ἐπιβάλει ἀπό τίς πρώτες ἡμέρες τῆς ἐγκαθιδρύσεώς του καί γιά μία ὀλόκληρη ἔξαετία (1967-1973) τό δικτατορικό καθεστώς τῆς 21ης Απριλίου. Στήν ἐδραίωση τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Σεραφείμ στό πηδάλιο τῆς Έκκλησίας τῆς Ἐλλάδος ἐπέδρασε και συνετέλεσε καταλυτικά καί ἡ ἔξομάλυνση - τήν ὅποια ὁ ἵδιος ἀμέσως ἐπεδίωξε καί ἐπέτυχε – στίς σχέσεις μέ τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο¹⁸ οἱ ὅποιες εἶχαν σοβαρά διαταραχθεῖ κατά τήν περίοδο τῆς ἀρχιεπισκοπείας Ιερωνύμου Α' (1967-1973). Ή φιλοπατριαρχική αὐτή «στροφή» τῆς Έκκλησίας τῆς Ἐλλάδος (ἡ ὅποια εἶχε συντελεσθεῖ ἐνα τετράμηνο πρίν τήν πτώση τῆς δικτατορίας, ώς γεγονός δέ, πέραν τῆς ἐκκλησιαστικῆς του σημασίας, εἶχε καί τίς πολιτικές – ἀναμφιβόλως, θετικές - προεκτάσεις) δημιούργησε τίς προϋποθέσεις γιά τήν δημιουργία ἐνός θετικοῦ κλίματος ἀνάμεσα στό νέο Ἀρχιεπίσκοπο Σεραφείμ καί στόν Πρωθυπουργό τῆς Κυβερνήσεως Εθνικῆς Ένότητος Κων. Καραμανλή, ἔναν Μακεδόνα πολιτικό ὁ ὅποιος ἀκριβῶς λόγω καταγωγῆς -ἀπό τήν ἐπαρχία τῶν Σερρῶν, πού ἀνῆκε ἐκκλησιαστικά στή δικαιοδοσία τοῦ Πατριαρχείου- ἔτρεφε ίδιαίτερο σεβασμό στήν Μητέρα Έκκλησία, αὐτή τῆς Κωνσταντινουπόλεως¹⁹.

IV. Οι σχέσεις μέ τόν Ἀρχιεπίσκοπο Σεραφείμ

Ο Σεραφείμ κατά την κρίσιμη περίοδο 1974-1974 διεσφάλιζε στόν Καραμανλή ἡσυχία καί τάξη στό ἐσωτερικό τῆς Έκκλησίας, γεγονός πού ἐπηρέασε θετικά καί

¹⁶ Ριζᾶς Σωτήριος. 2014. «Στίς ἀπαρχές τῆς μεταπολίτευσης». Στο Ἡ στιγμή τοῦ 1974. Τό χρονικό τῆς μετάβασης στή Δημοκρατία, σ. 398-424. Νέα Έστια, τχ. 1862 (Ιουνίου).

¹⁷ Κονιδάρης, Ιωάννης. 1994. Η διαπάλη νομιμότητας καί κανονικότητας καί ἡ θεμελίωση τῆς ἐναρμονίσεως τους. Αθήνα: Ἐκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, σ. 157 καί τοῦ ἱδίου (2016) Ἐγχειρίδιο Έκκλησιαστικοῦ Δικαίου, 3η ἔκδ. (μέ τή συνεργασία Β. Κ. Μάρκου). Αθήνα – Θεσσαλονίκη: Ἐκδ. Σάκκουλα, σ. 87 καί (2020) Μαθήματα Εκκλησιαστικοῦ Δικαίου (με τη συνεργασία Γ. Ι. Ανδρουτσοπούλου). Αθήνα – Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Σάκκουλα, σ. 135.

¹⁸ Μεταξύ τῶν πρώτων μελημάτων τοῦ Σεραφείμ, ώς νέου Ἀρχιεπισκόπου, ὑπῆρξε ἡ ἀποκατάσταση αὐτῶν τῶν σχέσεων πού ἐπισφραγίσθηκε μέ ἐπίσκεψή του στό Φανάρι, ἡ ὅποια πραγματοποιήθηκε ἀπό 16-22 Μαρτίου τοῦ 1974.

¹⁹ Καθώς, ώς γεννηθείς τό 1907, εἶχε γαλουχηθεῖ μέ τίς ἀξίες τῆς μακεδονικῆς περιφερείας τῶν ἀρχῶν τοῦ 20ου αιώνα, τίς ἀξίες τῶν γηγενῶν οἰκογενειῶν πού ὑπῆρξαν πιστές στό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο καί τόν Ελληνισμό, ἀντιπαλεύοντας τή βουλγαρική ἐπιρροή πού ἐπιχειροῦσε τότε ἡ κηρυχθεῖσα σχισματική ἀπό τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο (έκκλησιαστική) βουλγαρική «Εξαρχία». Βλ. σχετ. Μιχαηλίδης, Ιάκωβος, «Είσαγωγή». Στό: Ριζᾶς, Σωτήριος. Μεγάλοι Ἑλλήνες: Κωνσταντίνος Καραμανλής, τ. 6, σ. 18. Αθήνα: Έκδ. ΣΚΑΪ, 2009.

έδρασε άποτελεσματικά στήν άνάπτυξη μίας άγαστης συνεργασίας στίς σχέσεις μεταξύ τών δυό άνδρων καί κατά συνέπεια στίς σχέσεις Πολιτείας – Έκκλησίας άφ' ένός, άλλα καί τῆς άποκαταστάσεως τῶν σχέσεων μέ τό Οίκουμενικό Πατριαρχεῖο, άφ' έτερου. Σέ αντίθεση πρός τόν προκάτοχό του ίερώνυμο, ό όποιος ἔβλεπε τό Πατριαρχεῖο, ώς ξένη, ώς «ἄλλη Ἔκκλησία»²⁰ καί θεωροῦσε τό ἐνδιαφέρον του Φαναρίου γιά τήν τήρηση τῶν κανονικῶν δικαιωμάτων τοῦ οἰκουμενικοῦ θρόνου στήν ἑλληνική ἐπικράτεια ως «ἀπαράδεκτον παρέμβασιν καί ἀνάμιξιν εἰς τά ἔσωτερικά τῆς Ἔκκλησίας τῆς Ἑλλάδος»²¹, ό Σεραφείμ ἔβλεπε στό Οίκουμενικό Πατριαρχεῖο τή «Μητέρα Ἔκκλησία» πρός τήν όποια ἥθελε τή «ὑματέρα» Ἔκκλησία τῆς Ἑλλάδος συνδεδεμένη διά τῶν «χρυσῶν κρίκων», ὅπως χαρακτήριζε τόν Πατριαρχικό καί Συνοδικό Τόμο τοῦ 1850 καί τήν Πατριαρχική καί Συνοδική Πράξη τοῦ 1928²². Γιά τίς πατριαρχικές πράξεις αὐτές –οἱ όποιες, καίτοι θεωρεῖται ὅτι συγκροτοῦν ἔνα τριμερές νομοκανονικό «συμβόλαιο»²³, εἶχαν κηρυχθεῖ καί καταστεῖ ἀπόβλητες ἐπί ίερωνύμου²⁴ – ο Σεραφείμ θά καταφέρει νά πείσει τήν Κυβέρνηση νά τίς κατοχυρώσει συνταγματικά (Σ. 1975) καί νομοθετικά (Ν. 590/1977). Η παρέμβαση αὐτή, τήν όποια ἡ Κυβέρνηση υιοθέτησε καί συμπεριέλαβε στό νέο Σύνταγμα (1975), ἀποσκοποῦσε είς τό νά καταστεῖ ἀδύνατη στό μέλλον ἡ σύσταση «Ἀριστίνδην» Συνόδου, διοθέντος τοῦ ὅτι στά μέχρι τότε Συντάγματα (ἐν προκειμένῳ τοῦ 1952, τό όποιο ἴσχυε τόν Ἀπρίλιο τοῦ 1967) δέν εἶχε προβλεφθεῖ ἡ καταχύρωση τῶν δυό αὐτῶν θεμελιωδῶν πατριαρχικῶν κειμένων (1850/1928) πού ὁρίζουν τό νομοκανονικό πλαίσιο τῆς σχέσεως τοῦ Πατριαρχείου μέ τήν ἑλλαδική Ἔκκλησία, γεγονός πού ἐκμεταλλεύθηκε ἡ δικτατορία προκειμένου γιά λόγους μικροπολιτικῆς ὀφελείας νά καθυποτάξει στά κελεύσματά της τήν Ἔκκλησία στή διάρκεια τῆς Ἐπταετίας. "Ετσι ἀνάμεσα στά πρωταρχικά μελήματα τῆς Κυβερνήσεως Καραμανλῆ καί τῆς νέας ὑπό τόν Σεραφείμ ἐκκλησιαστικῆς ἡγεσίας, θά εἶναι ἡ ἀποκατάσταση σέ ἐπίπεδο κανονικότητας καί νομιμότητας τῆς διασαλευθείσης σχέσεως μέ τό Πατριαρχεῖο.

²⁰ Μητροπολίτης Σεβαστείας Δημήτριος (Κομματᾶς), Η Πατριαρχική καί Συνοδική Πράξις τοῦ 1928, ὥ..π., σ. 364, υποσημ. 22.

²¹ Μητροπολίτης Σεβαστείας Δημήτριος (Κομματᾶς), Η Πατριαρχική καί Συνοδική Πράξις τοῦ 1928, ὥ..π., σ. 364· Μητροπολίτης Άττικης καί Μεγαρίδος Νικόδημος (Γκατζιρούλης). 1990. ίερώνυμος Κοτσώνης. Ο Αρχιεπίσκοπος τῶν ἀποστολικῶν ὄραματισμῶν. Αθήνα: Ἐκδ. Σπορά, σ. 402, 543.

²² Μητροπολίτης Ναυπάκτου ίεροθέος (Βλάχος), Οίκουμενικό Πατριαρχεῖο καί Ἔκκλησίας τῆς Ἑλλάδος. 2002. Λεβαδειά: Ἐκδ. ίερά Μονή Γενεθλίου τῆς Θεοτόκου, σ. 378. Γιά τή «δυναμική τῆς ἀρμονίας» στίς σχέσεις Σεραφείμ (Τίκα) μέ τό Πατριαρχεῖο ἀπό τίς πρῶτες ἡμέρες τῆς ἀρχιεπισκοπείας του, βλ. Ιατροῦ, Γεώργιος. 2010. Η θέση τοῦ Οίκουμενικοῦ Πατριαρχείου στήν ἐκκλησιαστική, τήν ἑλληνική καί τή διευθυνή ἔννομη τάξη, (Βιβλιοθήκη ἐκκλησιαστικοῦ Δικαίου. Σειρά Β': Μελέτες, 2). Αθήνα – Κομοτηνή: Ἐκδ. Αντ. Σάκκουλα, σ. 390-394.

²³ Εἰδικά τήν Π.Σ.Π. τοῦ 1928 (ἡ όποια ἐμπεριέχει καί συμπληρώνει τόν Π.Σ.Τ τοῦ 1850), ό ἐκ τῶν διαπρεπεστέρων ιεραρχῶν τοῦ Οίκουμενικοῦ Πατριαρχείου, ό Σάρδεων Μάξιμος (Τσαούσης) θεωρεῖ ὅτι «ἀποτελεῖ ίερόν καί ἀπαραβίαστον συμβόλαιον μεταξύ Οίκουμενικοῦ Πατριαρχείου, Ἔκκλησίας τῆς Ἑλλάδος καί ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως». Βλ. είς Σεβαστείας Δημητρίου (Κομματά), Η Πατριαρχική καί Συνοδική Πράξις τοῦ 1928, ὥ..π., σ. 381 - 383.

²⁴ Ο ίερώνυμος θεωροῦσε ὅτι τό σύστημα τῶν πρεσβείων τῆς ἀρχιερωσύνης πού καθιέρωναν οἱ πατριαρχικές πράξεις (1850 / 1928), διασφαλίζοντας, ἀφ' ἐνός μέν τήν ἰσότητα τῆς ἐκ περιτροπῆς συμμετοχῆς τῶν ἀρχιερέων στή Δ.Ι.Σ., ἀφ' ἐτέρου δέ τήν ἔξ ἡμισέιας συμμετοχή –καί– τῶν ιεραρχῶν τῶν Νέων Χωρῶν, «εἶχε χρεωκοπήσει παταγωδῶς» (βλ. Μητροπολίτου Άττικης Νικοδήμου [Γκατζιρούλη], ίερώνυμος Κοτσώνης, ὥ..π., σ. 543). Καί γι' αύτό τόν λόγο προχώρησε μονομερῶς στήν κατάργησή του ἐν λόγω συστήματος θέτοντας ἐκποδῶν τίς πατριαρχικές πράξεις ἀπό τόν νέο Καταστατικό Χάρτη (Ν.Δ. 126) τοῦ 1969.

V. Συνταγματική καί νομοθετική προστασία τῶν Πατριαρχικῶν Πράξεων (1850/1928)

Τρεῖς μῆνες μετά τήν 24η Ιουλίου τοῦ 1974 καί συγκεκριμένα στίς 3 Οκτωβρίου, ἡ Κυβέρνηση Ἐθνικῆς Ἐνότητος, προφανῶς κατόπιν ὄχλήσεως τῆς Ἱεραρχίας, προχωρᾶ στήν κατάργηση τοῦ Καταστατικοῦ Χάρτου (Νομοθετικοῦ Διατάγματος [Ν.Δ.] 126/1969) τῆς «ἱερωνυμικῆς» περιόδου ἐπαναφέροντας, διά τοῦ Ν.Δ. 87/1974 σέ ἰσχύ - καί μέ τήν ἐπισήμανση «ώς τὸ πρῶτον ἔδημοσιεύθη»²⁵ - τὸν Καταστατικό Χάρτη τοῦ Δαμασκηνοῦ (Ν. 671/1943²⁶) πού ἵσχυε πρό τῆς δικτατορίας. Οἱ βασικές διατάξεις αὐτοῦ τοῦ Ν.Δ., πού στόχευαν, σύμφωνα μέ τις κυβερνητικές ἐπιδιώξεις, στήν ἐπαναφορά τῆς θεσμικῆς Ἐκκλησίας στή τροχιά τῆς κανονικότητας²⁷, εἶναι οἱ ἀκόλουθες:

α) Καταργεῖται ὁ Καταστατικός Χάρτης τοῦ Ν.Δ. 126/1969 καί ἐπαναφέρεται ο Καταστατικός Χάρτης τοῦ Ν.Δ. 671/1943, ὁ ὥποιος θά ἵσχυσει μέχρι νά καταρτισθεῖ καινούργιος²⁸. Μέ τή μεταβολή αὐτή ἐπανέρχεται ἡ κανονική τάξη τῆς συγκροτήσε-

²⁵ «Περὶ ἐπαναφορᾶς ἐν ἰσχύ τοῦ Ν. 671/1943, τροποποιήσεως καί συμπληρώσεως αὐτοῦ καί ρυθμίσεως συναφῶν ἐκκλησιαστικῶν ζητημάτων» (Φ.Ε.Κ. 278, τ. Α'/03.10.1974). Ή ἀναφορά «ώς τὸ πρῶτον ἔδημοσιεύθη» σημαίνει ὅτι οἱ Μητροπολίτες θά ἐκλέγονται ἐφεξῆς ὑπό τῆς Δ.Ι.Σ. ὅπως προέβλεπε ὁ Ν. 617/1943, ἄρθρο 17 πρὸ τῆς τροποποίησεώς του διά τοῦ Ν. 3952/1959 (Φ.Ε.Κ. 80, τ. "Α'/29.04.1959) καί τοῦ ἐκτελεστικοῦ αὐτοῦ Β.Δ. (Φ.Ε.Κ. 272, τ. "Α'/17.12.1959) διά τῶν ὥποιων ἡ ἐκλογὴ τῶν Μητροπολιτῶν ὥρισθηκε νά γίνεται ὑπό τῆς Ἱεραρχίας, ὡς ἵσχυε γιά τή θέση τοῦ Ἀρχιεπισκόπου. Μέ τήν ἔκδοση τοῦ νέου Καταστατικοῦ Χάρτου (Ν.590/1977) ἡ ἐκλογὴ τῶν Μητροπολιτῶν ἐπανῆλθε στήν ἀρμοδιότητα τῆς Ἱεραρχίας.

²⁶ Φ.Ε.Κ. 324, τ. Α'/27.09.1943.

²⁷ «Ἐκφράζω τήν ἴδιαιτερη χαρά μου καί ικανοποίηση ἐπειδή μέ τόν νέο Νόμο γιά τήν ὄργανωσή της καί μετά μακρά περίοδο μεγάλης ταλαιπωρίας, ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος ἀποκτᾶ τά θεμέλια ἐκεῖνα πού θά τῆς ἐπιτρέψουν νά ἐκπληρώσει τούς ύψηλούς σκοπούς της», θά δηλώσει ὁ Πρωθυπουργός Κων. Καραμανλής παρουσιάζοντας τό Ν.Δ. 87/1974, βλ. εἰς Γκατζιρούλη, Νικοδήμου, Μητροπολίτου Ἀττικῆς. 1995. Εἶπε τή Ἐκκλησία. Ἀθήνα: Ἐκδόσεις Σπορά, σ. 173. Ἀντιτέως, μετ' ἐπιφυλάξεων - ἔως καί καχυποψίας - θ' ἀντιδράσουν γιά τό περιεχόμενο τοῦ νέου Ν.Δ. δυό ἐκ τῶν ἀντιπολιτευομένων τήν ἐποχή αὐτή τόν Αρχιεπίσκοπο Σεραφείμ ἀρχιερεῖς ἐκπροσωποῦντες τήν «ἱερωνυμική» παράταξη: Ὁ (παραμείνας ἐν ἐνεργείᾳ) Μητροπολίτης Φλωρίνης Αύγουστίνος (Καντιώτης), ὁ ὥποιος θά ἐκτιμήσει ὅτι «εἰς τό Ν.Δ. διά τούς ὥποιους ἐπαναφέρεται ἐν ἰσχύ ὁ Ν. 671/1943, προτίθενται καί νέαι διατάξεις τινές τῶν ὥποιων δέν προμηνύουν τήν ἐπάνοδον τοῦ κλυδωνιζόμενου σκάφους τῆς Ἐκκλησίας εἰς εὔδιον λιμένα, ὡς εἶπεν ὁ "Υπ. Παιδείας, ἀλλά μᾶλλον θά ἐπιτείνουν τήν θύελλαν», βλ. «Μακεδονία», 04.10.1974, σ. 3. Ἐνῶ ὁ (κηρυχθείς ἔκπτωτος ἀπό τόν θρόνο τῆς Ἀττικῆς, ἀπό τόν Ίούνιο τοῦ 1974) Μητροπολίτης πρώην Αττικῆς Νικόδημος (Γκατζιρούλης) θά ἀντιμετωπίσει τήν αἰσιόδοξη θεώρηση τοῦ Πρωθυπουργοῦ ως «μή ρεαλιστική» καί, ἐπί τῆς ούσιας θά τήν ἀπαξιώσει ὑποστηρίζοντας ὅτι τό «Ν.Δ. ἐπαναφέρει ἐπιθυμητά προνόμια χαμηλῆς στάθμης (μεταθετό, ἄρση τοῦ ὥριου ἡλικίας) (...), ἀλλά δέν ἐπαναφέρει τό δικαίωμα τῆς ἐφέσεως (διά τῆς ἄρσεως τοῦ ἀπαραδέκτου τῆς προσφυγῆς στό Σ.τ.Ε.) γιά τούς ἀναπολογήτως καταδικασθέντες δώδεκα Μητροπολίτες», βλ. εἰς Γκατζιρούλη, Νικοδήμου, Εἶπε τή Ἐκκλησία, ὁ.π., σ. 173-175.

²⁸ Τίς καθαρά αὐτοδιοικητικού χαρακτήρος θετικές ρυθμίσεις τοῦ Ν.Δ. 126/1969, μέ τίς ὥποιες - ἐπί Ἱερωνύμου (Κοτσώνη) - ἀναγνωρίσθηκε στήν Ἐκκλησία τό δικαίωμα τῆς νομοθετικῆς ἔξουσίας, ἀποδέχθηκε μετά τήν πτώση τῆς δικτατορίας καί ἡ νέα ὑπό τόν Σεραφείμ (Τίκα) ἐκκλησιαστική ἡγεσία, μέ ἀποτέλεσμα, μετά τήν ἀποκατάσταση τῆς δημοκρατικῆς ὄμαλότητας στήν Ἑλλάδα, ἡ Πολιτεία νά διατηρήσει αὐτό τό προνόμιο τῆς Ἐκκλησίας. Εἰδικότερα, διά τοῦ ἄρθρου 6 τοῦ Ν.Δ. 87/1974 ἡ Πολιτεία, ὅχι μόνο ἀνεγνώρισε καί διετήρησε τίς ἔξουσιοδοτικές διατάξεις τοῦ καταργηθέντος Καταστατικοῦ Χάρτου τῆς Ἐκκλησίας τοῦ 1969 (ὅπως τά ἄρθρα 24 [πάρ. 4], 32 [πάρ. 2], 33 [πάρ. 2], 36 [πάρ. 3], 38 [πάρ. 4 καί 8], 39 [πάρ. 2], 42 καί 46 τοῦ ἐν λόγῳ Κ.Χ. [Ν.Δ. 126/1969]), ἀλλά καί ἀνανέωσε τό δικαίωμα αὐτό τῆς Ἐκκλησίας μέ νέες, βελτιωμένες καί πληρέστερες νομοθετικές ἔξουσιοδοτήσεις οἱ ὥποιες ἐνσωματώθηκαν στόν νέο Καταστατικό Χάρτη τοῦ 1977 (Ν. 590/1977, ἄρθρ. 36 [πάρ. 6], 46 [πάρ. 2], κ.ἄ.). Βλ. σχετ. Χ. Ἀνδρεόπουλος, Η Ἐκκλησία κατά τή δικτατορία 1967-1974, ὁ.π., σ. 203 καί Μητροπολίτης Σύρου Δωρόθεος (Πολυκανδριώτης). «Ἀμφιετηρίς Τεσσαρακονταετίας Καταστατικοῦ

ως τῆς Δ.Ι.Σ. κατά τά πρεσβεῖα τῆς ἀρχιερωσύνης καί μέ έξη ἡμισείας συμμετοχή τῶν ἀρχιερέων ἀπό τήν αὐτοκέφαλη Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος καί τίς Νέες Χῶρες, ὥπως προέβλεπε τό ἄρθ. 4 τοῦ Ν.Δ. 671/1943 κατ' ἐφαρμογήν τῶν "Ορων Β'" καί Γ' τῆς Π.Σ.Π τοῦ 1928.

β) Καταργεῖται ό A.N. 214/1967 γιά τήν Ἐκκλησιαστική Δικαιοσύνη (μέ τόν ὅποιο εἶχαν θεσπισθεῖ τά «ἱεροδικεῖα») καί ἐπανατίθεται σέ ίσχυ ό N. 5383/1932 «Περὶ Ἐκκλησιαστικῶν Δικαστηρίων». Δίδεται τό δικαίωμα στούς καταδικασθέντες βάσει τῶν διατάξεων τοῦ N. 214/1967 νά ἀσκήσουν ἔφεση, καί,

γ) Συστήνεται κληρικολαϊκή Ἐπιτροπή ὑπό τήν προεδρία τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν Σεραφείμ (Τίκα) γιά τή σύνταξη ἐντός διμήνου νέου Καταστατικοῦ Χάρτου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος²⁹.

Παραλλήλως, προωθεῖται ἡ συνταγματική ρύθμιση τῶν ζητημάτων πού ἀφοροῦν στίς σχέσεις Πολιτείας – Ἐκκλησίας. Ἡ ρύθμιση αὐτή κινεῖται πρός τήν – ἀποτελοῦσα κεντρική πολιτική ἐπιλογή τῆς Κυβερνήσεως Καραμανλή – κατεύθυνση τῆς χειραφετήσεως τῆς Ἐκκλησίας ἀπό τόν σφιχτό ἐναγκαλισμό τοῦ Κράτους καί τῆς ἐφεξῆς λειτουργίας τῆς ὡς αὐτοδιοικουμένου θεσμοῦ ἐπί τῇ βάσει τῶν δυό βασικῶν ὄργανων την Κανόνων πού ἀποτελοῦν τούς «πυλῶνες» τῆς αὐτοκέφαλίας της, ἦτοι: α) τοῦ Π.Σ.Τ. τοῦ 1850 πού ὀρίζει τίς κατευθυντήριες ἀρχές τοῦ τρόπου λειτουργίας τῆς καί, β) τῆς Π.Σ.Π. τοῦ 1928 πού ρυθμίζει τήν ἐπιτροπική διοίκηση τῶν «ἄρχι καιροῦ» παραχωρηθεισῶν στήν αὐτοκέφαλη Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος πατριαρχικῶν ἐκκλησιαστικῶν ἐπαρχιῶν τῶν Νέων Χωρῶν.

Χάρτου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος (N. 590/1977). Στό Σχέσεις Ἐκκλησίας καί Πολιτείας. Θεολογία, τομ. 89, τχ. 1 (Ιαν.– Μαρτ.) 2018, σ. 104-105.

²⁹Ἄρθ. 11 τοῦ Ν.Δ. 87/1974. Μέ ἀπόφαση τοῦ Ὑπ. Παιδείας καί Θρηκευμάτων Νικ. Λούρου συγκροτήθηκε ἡ μικτή, ἐκ κληρικῶν καί λαϊκῶν, Ἐπιτροπή πρός σύνταξη σχεδίου τοῦ νέου Καταστατικοῦ Χάρτου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, ἀποτελουμένη ἐκ τῶν: α) τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Σεραφείμ, ὡς Προέδρου, β) τῶν Μητροπολιτῶν Ν. Ἰωνίας καί Φιλαδελφείας Τιμοθέου (Ματθαιάκη), Κίτρους Βαρνάβα (Τζωρτζάτου), Κορινθίας Παντελεήμονος (Καρανικόλα) καί Φθιώτιδος Δαμασκηνοῦ (Παπαχρήστου), ὡς τακτικῶν μελῶν, ἀναπληρουμένων ὑπό τῶν Μητροπολιτών Κοζάνης Διονυσίου (Ψαριανού), Ἀττικῆς Δωροθέου (Γιαννναροπούλου), Πατρών Νικοδήμου (Βαλληνδρά) καί Δημητριάδος Χριστοδούλου (Παρασκευαΐδου), γ) τῶν ιερέων – ἐφημερίων Κων/νου Γερασιμοπούλου, Ἐμμανουήλ Σχοινιωτάκη, ὡς τακτικῶν μελῶν, ἀναπληρουμένων ὑπό τῶν ιερέων – ἐφημερίων Εύαγγέλου Μαντζουνέα καί Βασιλείου Μπαραμπούτη, δ) τοῦ Γενικοῦ Διευθυντοῦ Θρησκευμάτων τοῦ Ὑπ. Παιδείας καί Θρηκευμάτων (ἐκείνη τήν περίοδο ἡ θέση ἦταν κενή, ἀργότερα διορίθηκε ὡς καθηγητής Βλάσιος Φειδᾶς) καί τῶν νομικῶν Θεοφάνους Θεοδωρακοπούλου καί Θεοφάνους Ζούκα, βλ. εἰς ΦΕΚ 1073, τ. Β'/19.10.1974. Ἡ Κληρικολαϊκή Ἐπιτροπή παρέδωσε στήν Ιερά Σύνοδο τόν Δεκέμβριο τοῦ 1974 σχέδιο Καταστικοῦ Χάρτου ἀποτελούμενο ἀπό 66 ἄρθρα. Ἡ ψήφιση, ὅμως, τοῦ Συντάγματος τοῦ 1975 κατέστησε ἀναγκαία τήν ἐκ νέου ἐπεξεργασία καί μελέτη τῆς συμφωνίας τοῦ σχεδίου τοῦ Καταστατικοῦ Χάρτου σέ σχέση μέ τίς διατάξεις τῶν ἄρθρων 3 καί 13 καί τίς λοιπές θρησκευτικοῦ ἐνδιαφέροντος διατάξεις τοῦ νέου Συντάγματος. Γιά τό λόγο αὐτό ἡ θητεία τῆς Ἐπιτροπῆς μέ ἐπόμενο νομοθέτημα, τό νόμο N. 462/1976 («Περὶ ρυθμίσεως ζητημάτων τινῶν τοῦ Καταστατικοῦ Χάρτου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Φ.Ε.Κ. 291, τ. Α'/06.11.1976, ἄρθρο 1), παρετάθη μέχρι τήν 31η Δεκεμβρίου 1976 καί ἡ συγκρότησή της διευρύνθηκε μέ τίς συμμετοχές τοῦ καθηγητοῦ Σπυρίδωνος Τρωιάνου (τότε Συμβούλου τοῦ Ὑπουργοῦ Παιδείας ἐπί ἐκκλησιαστικῶν θεμάτων), τοῦ Ἀναστασίου Μαρίνου (τότε παρέδρου τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας) καί τοῦ Δημητρίου Παπανικολάου Νομικοῦ Συμβούλου τοῦ Κράτους. Ο νέος Καταστατικός Χάρτης ψηφίσθηκε καί ἔγινε νόμος τοῦ Κράτους (N. 590/1977) τόν Μάιο τοῦ 1977, ἐπί ύπουργίας Γεωργίου Ράλλη καί ἥδη συμπληρώνει τεσσαράκοντα πέντε (45) ἐφαρμογῆς ἀποτελώντας μέχρι σήμερα γιά τήν Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος θεσμικό ὄδοιδείκτη ἀσφαλοῦς πορείας καί σταθερότητας τόσο γιά εύρυθμη ἐσωτερική της λειτουργία ὅσο καί τήν ἀνάπτυξη τῶν ἐν γένει ἀρμονικῶν της σχέσεων μέ τήν Πολιτεία. Πρβλ. σχετ. καί ύποσημ. 34, 37, 38.

Σέ συνεργασία μέ τήν Έκκλησία ή Κυβέρνηση Καραμανλή προωθεῖ καί ψηφίζει σειρά μέτρων πού ἔξισορροποῦν τίς μεταξύ τους σχέσεις στό πλαίσιο τῆς συναλληλίας. Ός τέτοια μέτρα καταγράφονται:

α) Η ψηφίση τόν Ίουνιο τοῦ 1975 τοῦ νέου Συντάγματος μέ τά ἄρθρα 3, 13, 18 § 8, 28 § 1, 72, § 1 καί 105 τοῦ ὁποίου καθορίζονται οἱ θεμελιώδεις διατάξεις οἱ ὁποῖες διέπουν μέχρι καί σήμερα τίς μεταξύ τους σχέσεις (ἐπί τό ἀκριβέστερον δέ τίς σχέσεις τοῦ Κράτους καί τῶν Θρησκευτικῶν κοινοτήτων, στή χώρα μας). Μέ τό ἄρθ. 3 γιά πρώτη φορᾶ στήν ίστορία τῆς ἐλληνικῆς νομοθεσίας κατοχυρώνεται ἡ Π.Σ.Π. τοῦ 1928 καθώς καί ὁ Π.Σ.Τ. τοῦ 1850, ἐνῶ, παραλλήλως, κηρύσσεται διατηρητέο τό καθεστώς καί ἡ κανονική ἔξαρτηση ὑπό τοῦ Οίκουμενικοῦ Πατριαρχείου τῶν ἐπαρχιῶν τῆς Κρήτης καί τῆς Δωδεκανήσου. Γιά τήν κατοχύρωση τῆς Π.Σ.Π. τοῦ 1928 καθοριστική ὑπῆρξε ἡ συμβολή τοῦ Ἀθανασίου Κανελλοπούλου, κεντρώου βουλευτοῦ ν. Ἡλείας καί μετέπειτα Ὑπουργοῦ καί Κυβερνήσεων τοῦ Κων. Καραμανλῆ. Ὁ Ἀθ. Κανελλόπουλος σέ παρέμβασή του ὑπενθυμίζοντας «τή μάχη τήν ὁποία ἔκανε ὁ Ἱερώνυμος γιά νά συγκροτήσει τή Διαρκῆ Ιερά Σύνοδο κατά τήν κρίση τοῦ ἐλεύθερα χωρίς νά ὑπόκειται σέ καμμιά δέσμευση σέ σχέση μέ τήν Πατριαρχική Πράξη»³⁰ ἀναφέρθηκε «στά προβλήματα πού δημιούργησε ὁ Ἱερώνυμος μέ τή διάθεσή του νά ἀποσπάσει τήν Έκκλησία ἀπό τήν ὑπαγωγή τῆς στό Πατριαρχεῖο Κωνσταντινουπόλεως»³¹ καί ὑποστηρίζοντας ὅτι «τό πείραμα αύτό εἶναι δυνατόν νά ἐπαναληφθεῖ καί ἀπό ἄλλους φιλόδοξους ιεράρχες»³² κάλεσε τήν Όλομέλεια τῆς Ἐπιτροπῆς ἐπί τοῦ Συντάγματος νά υιοθετήσει τήν πρότασή του νά κατοχυρωθοῦν ἀμφότερες τίς πατριαρχικές πράξεις (1850/1928) προκειμένου ἀφ' ἐνός μέν νά διασφαλισθεῖ ἡ

³⁰ Πρακτικά τῶν συνεδριάσεων τῶν Ὑποεπιτροπῶν τῆς ἐπί τοῦ Συντάγματος 1975 Κοινοβουλευτικῆς Ἐπιτροπῆς (Προεδρία Β' Ὑποεπιτροπῆς Α. Μίχα, Ἀθῆναι, 1975, σ. 412-413).

³¹ Γιά τό ζήτημα αύτό ὁ Ἀθ. Κανελλόπουλος θά σημειώσει ἐμφατικά ὅτι «τό ἐν λόγῳ θέμα δέν εἶναι τόσο ὑρησκευτικό· εἶναι περισσότερο πολιτικό. Διότι ἔτσι (σ.σ.: μέ τίς ἀπορρυθμίσεις-καταστρατηγήσεις τῆς Π.Σ.Π. τίς ὁποῖες εἶχε προηγουμένως περιγράψει) μειώνεται ἡ ἐπιρροή τοῦ Πατριαρχείου τῆς Κωνσταντινουπόλεως καί οὐσιαστικά ἀχρηστεύεται τό Πατριαρχεῖο. Ἐνῶ θά ἔπειπε καί αύτή τή στιγμή καί στό μέλλον νά τό ἐνισχύουμε, ἀντί νά τό ἀποδυναμώνουμε», βλ. Πρακτικά τῶν συνεδριάσεων τῶν Ὑποεπιτροπῶν τῆς ἐπί τοῦ Συντάγματος 1975 Κοινοβουλευτικῆς Ἐπιτροπῆς (Προεδρία Β' Ὑποεπιτροπῆς Α. Μίχα), Ἀθῆναι, 1975, σ. 412-413).

³² Ή πρόβλεψη αύτή τοῦ Ἀθ. Κανελλοπούλου, ἡ ἐκφρασθεῖσα ὑπό τήν ἔννοια τῆς ὑποψίας, θά ἐπαληθευθεῖ τρεῖς περίπου δεκατίες ἀργότερα καί συγκεκριμένα, κατά τήν περίοδο 2000-2004, ὅταν - ἐπί ἀρχιεπισκοπίας Χριστοδούλου (Παρασκευαΐδη) - θά ἐκδηλωθεῖ νέα κρίση στίς σχέσεις τῆς Έκκλησίας τῆς Ἑλλάδος μέ τό Οίκουμενικό Πατριαρχεῖο, μέ «ἐπίδικο» ἀντικείμενο - καί αύτή τή φορά - σειρά νομοκανονικῶν ζητημάτων περί τήν ἐρμηνεία καί τήν ἐφαρμογή τῆς ΠΣΠ τοῦ 1928, τῆς ἀφορώσης εἰς τήν ἐκκλησιαστική διοίκηση τῶν Μητροπόλεων τῶν ὄνομαζομένων «Νέων Χωρῶν». Ή κρίση κορυφώθηκε τό 2003, ἐν ὅψει τῆς ἐκλογῆς νέου Μητροπολίτου στή Θεσσαλονίκη, ὅταν ἡ Έκκλησία τῆς Ἑλλάδος θά ἀρνηθεῖ νά ἀποστείλει «πρός ἔγκρισιν» τόν κατάλογο τῶν ἐκλεξίμων - ὅπως εἶχε ζητήσει τό Πατριαρχεῖο, ἐπικαλούμενο τόν Ε' Ὁρο τῆς ΠΣΠ τοῦ 1928 - καί θά τόν διαβιβάσει μόνον «πρός ἀπλήν ἐνημέρωσιν», θεωρώντας ὅτι ὁ "Ορος αύτός (Ε') εἶχε τροποποιηθεῖ, διατηρηθέντος μόνο τοῦ δικαιώματος τοῦ Πατριαρχείου νά «εἰσηγεῖται», εἴτε τήν ἐγγραφή εἰς τόν κατάλογο τῶν πρός ἀρχιερατεῖα ἐκλογίμων ὑποψηφίων, εἴτε τή διαγραφή. Μετά ἀπό τριμερεῖς διαβουλεύσεις ἀνάμεσα στήν ἐλλαδική Έκκλησία, τήν ἐλληνική Κυβέρνηση καί τό Οίκουμενικό Πατριαρχεῖο, ή κρίση θά ἐκτονωθεῖ ὅταν ἡ Ιεραρχία τῆς Έκκλησίας τῆς Ἑλλάδος - κατόπιν σχετικῆς εἰρηνικῆς εἰσηγήσεως τοῦ Ἀρχιεπισκόπου - ὑποχωρώντας ἀπό τήν θέση τής περί μερικῆς ἴσχύος τῆς ΠΣΠ τοῦ 1928, σέ συνεδρίασή της - τῆς 28ης Μαΐου 2004 - θά προχωρήσει στήν ἔκδοση ἀποφάσεως μέ τήν ὁποία «διακρύσσεται ὁ σεβασμός καί ἡ τήρησις τοῦ Πατριαρχικοῦ Τόμου τοῦ 1850 καί ὅλων τῶν διατάξεων τῆς Πατριαρχικῆς καί Συνοδικῆς Πράξεως τοῦ 1928», βλ. σχετ. «Η ἔκτακτος σύγκλησις τῆς Ιερᾶς Συνόδου τῆς Ιεραρχίας», Έκκλησία, τχ. 6 (Ιουνίου), 2004, σ. 431-441. Πρβλ. Μητροπολίτου Σύρου Δωροθέου (Πολυκανδριώτη), Άμφιετηρίς, ὥ.π. σ. 89-90.

διοικητική αύτοτέλεια τῆς ἑλλαδικῆς Ἑκκλησίας, ἀφ' ἔτέρου δέ νά ἐνισχυθεῖ καὶ ἐνδυναμωθεῖ τό κύρος τοῦ Πατριαρχείου, ὅπερ καί ἐγένετο³³.

β) Η μείζονος, ἐπίσης, καὶ καταλυτικῆς σημασίας ψήφιση τὸν Μάϊο τοῦ 1977 τοῦ νέου Καταστατικοῦ Χάρτου (Ν. 590/77³⁴) μέ τὸν ὄποιο κατοχυρώθηκαν νομοθετικά ὁ Π.Σ.Τ. περὶ τοῦ αὐτοκεφάλου τῆς Ἑκκλησίας τῆς Ἑλλάδος τοῦ 1850, οἱ Π.Σ.Π. τῶν ἐτῶν 1866 περὶ ὑπαγωγῆς στὴν Ἑκκλησία τῆς Ἑλλάδος τῶν ἐπαρχιῶν τῆς Ἐπτανήσου καὶ 1882 περὶ ὑπαγωγῆς τῶν ἐπαρχιῶν τῆς Ἡπείρου καὶ τῆς Θεσσαλίας, καθὼς καὶ ἡ τοῦ ἔτους 1928 περὶ τῆς «ἄχρι καιροῦ» παραχωρήσεως τῆς ἐπιτροπικῆς διοικήσεως τῶν πατριαρχικῶν ἐπαρχιῶν τῶν Νέων Χωρῶν (Μακεδονίας, Ἡπείρου, Θράκης, κ.λπ) στὴν Ἑκκλησία τῆς Ἑλλάδος, τῶν πράξεων τούτων – τῶν θεωρουμένων ὡς «ἱερῶν κειμένων»³⁵ – περιβληθεισῶν γιά πρώτη φορᾶ μέ τέτοιο νομικό κύρος καὶ ισχύ³⁶. Μέ τὸν νέο Καταστατικό Χάρτη τέθηκαν οἱ βάσεις γιά τὴν αὐτοδιοίκηση τῆς Ἑκκλησίας³⁷ καὶ χαράχθηκε ὁ δρόμος τῆς ἀγαστῆς συνεργασίας της μέ τό Κράτος, στό συνταγματικό πλαισιο μίας πολιτειοκρατικῆς μέν πάντα σχέσεως, ἀλλ' ἐφεξῆς ἡπιότερης μορφῆς καὶ σαφῶς χαλαρότερης ἔξαρτήσεως, μέσω τῆς ὄποιας διαμορφώθηκε ἔνα

³³ Σήμερα οἱ σχετικές περὶ τῆς συγκροτήσεως τῆς Δ.Ι.Σ. διατάξεις, τόσο τοῦ Π.Σ.Τ. τοῦ 1850, ὥσο καὶ τῆς Π.Σ.Π. τοῦ 1928 εἶναι, πλέον, συνταγματικῶς (ἀρθ. 3, παρ. 1 τοῦ ισχύοντος Σ. 1975/1986), νομοθετικῶς (ἀρθ. 7 τοῦ Ν. 590/1977) ἀλλά καὶ νομολογιακῶς (Σ.τ.Ε. 3178/1976 Όλομ., 545/1978, 546/1978, 2715/1984, Τμ. Γ') κατοχυρωμένες.

³⁴ «Περὶ Καταστατικοῦ Χάρτου τῆς Ἑκκλησίας τῆς Ἑλλάδος» (ΦΕΚ τ. Α', 146/31.05.1977). Ή Διαρκής Ιερά Σύνοδος τῆς Ἑκκλησία τῆς Ἑλλάδος, λίγες ἡμέρες μετά, σέ συνεδρίασή της ὑπό τὸν Ἀρχιεπίσκοπο Σεραφείμ, χαρακτήρισε τὸ γεγονός τῆς ψηφίσεως τοῦ νέου Καταστατικοῦ Χάρτου ως «σταθμόν εἰς τὴν ἑκκλησιαστικήν ἱστορίαν τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος», θεωρώντας ὅτι ὁ νέος Καταστατικός Χάρτης «εἶναι, κατά κοινήν ὁμολογίαν, τελειότερος τῶν προϋπαρχάντων, τὸ μέν ἀνταποκρινόμενος εἰς τὰς ἀπαιτήσεις τῆς νέας ἐποχῆς, τὸ δέ σύμφωνος πρός τὴν ἀείποτε ἐν τῇ Ἑκκλησίᾳ ἴσχύσασαν κανονικήν τάξιν καὶ παράδοσιν», ἐνῶ σέ ίδιαίτερη ἀναφορά της ἔξεφραζε τὴν ίκανοποίησή της γιά τό γιά τό γεγονός ὅτι «λαμβάνεται πρόνοια διά τὴν ἐπίλυσιν τοῦ λεγομένου ἑκκλησιαστικοῦ προβλήματος, ἥτοι διά τὴν ἀποκατάστασιν τῶν καθ' οίονδήποτε τρόπο ἀπομακρυνθέντων τοῦ θρόνου τῶν κατά τό ἀπό 21.04.1967 ἔως 24.07.1974 χρονικόν διάστημα ἰεραρχῶν (ἀρθρον 71ον)». Βλ. Ἐγκύκλιο Δ.Ι.Σ. μέ Α.Π. 2514/11.06.1977 εἰς «Αἱ Συνοδικαὶ Ἐγκύκλιοι. Ἐκδιδόμεναι ὑπό τῆς Ιερᾶς Συνόδου τῆς Ἑκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἐπί τῇ Ἐκατονπεντηκονταετηρίδι ἀπό τῆς ἀνακηρύξεως τοῦ αὐτοκεφάλου Αὐτῆς», τομ. Ε' (1972-1981), ἐκ. Ἀποστολική Διακονία, Ἀθῆναι, 2001, σ. 499- 502.

³⁵ Καράς, Μελίτων, ἀρχιμανδρίτης (νῦν Μητροπολίτης Φιλαδελφείας). «Ἡ περὶ τῆς Διοικήσεως τῶν ἐν ταῖς Νέαις Χώραις Ἐπαρχιῶν τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου ὑπό τῆς Ἑκκλησίας τῆς Ἑλλάδος Πατριαρχική καὶ Συνοδική Πράξις τοῦ 1928 καὶ ἡ ἐφαρμογή αὐτῆς». Στό Αναφορά εἰς μνήμην Μητροπολίτου Σάρδεων Μαξίμου, 1914-1986, τ. Γ', σ. 143. Γενεύη: Ἐκδ. I. Μητρόπολις Ἐλβετίας / Ἰδρυμα γιά τὴν Χριστιανική Ἐνότητα ATEF DANIAL, 1989.

³⁶ Θετικά ἔχει ἐκφρασθεῖ γιά τό νέο Καταστατικό Χάρτη (Ν. 590/1977), τὸν ψηφισθέντα ἐπί πρωθυπουργίας Καραμανλή καὶ ἀρχιεπισκοπείας Σεραφείμ, ὁ Οἰκουμενικός Πατριάρχης Βαρθολομαῖος (Ἀρχοντώνης) λέγοντας ὅτι «κινεῖται ἐντός τῶν πλαισίων τῆς παραδόσεως τοῦ χώρου διά τὸν ὄποιον καὶ ἐψηφίσθη γενικῶς, εἰδικότερον δέ τῆς παραδόσεως τῶν ἀγαθῶν σχέσεων τῆς Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἑκκλησίας καὶ τῆς Ἑκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, ὡς σχέσεων Μητρός καὶ θυγατρός», βλ. Μητροπ. Φιλαδελφείας (νῦν Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Βαρθολομαίου (Ἀρχοντώνη)). «Τό Οἰκουμενικόν Πατριαρχεῖον ἐν τῷ Συντάγματι τῆς Ἑλλάδος καὶ ἐν τῷ Καταστατικῷ Χάρτῃ τῆς Ἑκκλησίας τῆς Ἑλλάδος». Στό Μνήμη Μητροπολίτου Ικονίου Ιακώβου, σ. 413. Ἐν Ἀθήναις: Εκδ. Εστίας Θεολόγων Χάλκης, 1984.

³⁷ Ο Μητροπολίτης Ἀρκαλοχωρίου καὶ καθηγητής Ἑκκλησιαστικῆς Ἰστορίας στό Τμῆμα Κοινωνικῆς Θεολογίας τοῦ Α.Π.Θ. Ἀνδρέας Νανάκης, ἐπισημαίνει ὡς ίδιαίτερης βαρύτητας τό γεγονός ὅτι μέ τὸν Καταστατικό Χάρτη τοῦ 1977 καταργεῖται ἡ συμμετοχή τοῦ κυβερνητικοῦ ἐπιτρόπου στὶς συνεδριάσεις τῆς Ιεραρχίας, μέ ἀποτέλεσμα «ἡ Ἑκκλησία τῆς Ἑλλάδος νά καθίσταται πλέον ἐλεύθερη· νά συνέρχεται αὐτοθούλως, νά ἀποφασίζει καὶ νά ἐκλέγει τούς ἀρχιερεῖς της». Βλ. Μητροπολίτης Ἀρκαλοχωρίου Ανδρέας (Νανάκης). 2002. Ἑκκλησία ἔθναρχοῦσα καὶ ἐθνική. Θεοσαλονίκη: Ἐκδ. Βάνιας, σ. 214 καὶ τοῦ 1δίου (2017), Πτυχές σχέσεων Ἑκκλησίας – Πολιτείας στὸν 20^ο αἰώνα. Θεοσαλονίκη: Ἐκδ. Μπαρμπουνάκη, σ. 217.

καθεστώς άρμονικής συναλληλίας, άμοιβαίου σεβασμού καί διακριτῶν ρόλων τό όποιο σέ γενικές γραμμές διατηρεῖται καί στίς μέρες μας³⁸.

VI. Οἱ πρῶτες μεταπολιτευτικές ἀπόπειρες γιά τή λύση τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ προβλήματος

Κατά τή διάρκεια τῆς μεταπολιτεύσεως καί ιδίως μετά τήν ἐκλογή τῆς διαδεχθείσης τή Κυβέρνηση Ἐθνικῆς Ἔνότητος (24.07.1974 - 21.11.1977) πρώτης δημοκρατικά ἐκλεγμένης (τήν 17η Νοεμβρίου 1974) Κυβερνήσεως τῆς «Νέας Δημοκρατίας» ύπό τόν Κων/νο Καραμανλή, ἄρχισαν νά δρομολογοῦνται, διά τῆς νομοθετικῆς ὁδοῦ, ἐνέργειες γιά τήν ἐπίλυση τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ προβλήματος πού ἀφοροῦσε τούς δώδεκα (12) «ἰερωνυμικούς» λεγομένους Μητροπολίτες. Οἱ «12» εἶχαν κηρυχθεῖ ἔκπτωτοι κατά τή διάρκεια τῆς δεύτερης φάσεως τῆς δικτατορίας (1973-1974, ἐπί διακυβερνήσεως ταξιάρχου Δημ. Ιωαννίδη καί ἀρχιεπισκοπείας Σεραφείμ)³⁹ καί μετά τήν ἐπάνοδο τῆς χώρας στή δημοκρατική νομιμότητα, θεωρώντας ἑαυτούς θύματα τῆς δικτατορίας Ιωαννίδη, ξεκίνησαν τόν ἀγώνα γιά τήν ἀποκατάστασή τους ζητώντας νά τούς παραχωρηθεῖ τό δικαίωμα τῆς προσφυγῆς στό Συμβούλιο τῆς Ἐπικρατείας προκειμένου νά διεκδικήσουν, μέσω τῆς δικαστικῆς ὁδοῦ, τήν ἐπάνοδό τους στήν ἐνεργό ὑπηρεσία⁴⁰.

³⁸ Ο καθηγητής Ἐκκλησιαστικῆς Ἰστορίας τοῦ Ε.Κ.Π.Α. (καί Γεν. Διευθυντής Θρησκευμάτων στήν πρώτη μεταπολιτευτική Κυβέρνηση τοῦ Κωνσταντίνου Καραμανλή) Βλάσιος Φειδᾶς, θά ύποστηρίξει ὅτι τό «Σύνταγμα τοῦ 1975 ἀντιμετώπισε μέ τή δέουσα ἴστορική ύπευθυνότητα καί μέ προφανῆ πολιτική διορατικότητα τή νέα προοπτική τῶν σχέσεων τοῦ Κράτους μέ τήν Ἐκκλησία», ἐκτιμώντας παράλληλα ὅτι «ὁ διακριτικός διοικητικός διαχωρισμός Ἐκκλησίας καί Κράτους ἔχει ἥδη πραγματοποιηθῆ στό ισχυον Σύνταγμα, χωρίς μάλιστα ἐπικίνδυνες ρωγμές στήν ὅρθόδοξη παράδοση γιά τή συναλληλία τῶν σχέσεων τους, γι' αὐτό καί στίς πρόσφατες περιόδους ἔντάσεως τῶν σχέσεων αὐτῶν εἶναι συστηματική ἡ ἀναφορά στούς «διακριτούς ρόλους» τῆς Ἐκκλησίας καί τῆς Πολιτείας». Βλ. Φειδᾶς, Βλάσιος. 2001. «Ἡ εύθυνη τῆς Πολιτείας στή λειτουργία τῶν διακριτῶν ρόλων Ἐκκλησίας καί Κράτους», (Εἰσήγηση στήν Ἡμερίδα Μνήμης τοῦ Ἱεροῦ Φώτιου, Ιερά Μονή Πεντέλης, 06.02.2001, δημοσιευμένη στη «Μυριόβιβλο»: http://www.myriobiblos.gr/texts/greek/vlasios_feidas1_4.html. Στήν ἔδια ἄποψη εἶχαν ἐκφράσει σέ κοινή τους Γνωμάτευση καί οι καθηγητές τῆς Νομικῆς Ἀριστ. Μάνεσης (Ε.Κ.Π.Α., Α.Π.Θ.) καί Κων. Βαβούσκος (Α.Π.Θ.), ύποστηρίξαντες ὅτι στό νέο Σύνταγμα (1975) «οἱ σχέσεις μεταξύ Κράτους καί Ἐκκλησίας χαρακτηρίζονται ἀπό τήν τάσιν ἀμοιβαίας ἀποδεσμεύσεως καί ἀπαλλαγῆς αὐτῶν ἔξ ὥρισμένων ἐπιπλοκῶν, τάς όποιας, ώς ἐκ τῆς φύσεως του, ἔχει προκαλέσει είς τάς σχέσεις τῶν, ἐπί ζημία ἀμφοτέρων, τό ζήτημα τῆς «νόμω κρατούσης Πολιτείας». Δέον νά θεωρηθεῖ βέβαιον, ὅτι τό νέον Σύνταγμα ἀφίσταται τοῦ ἀπό τῆς ἰδρυσεως τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους ἰσχύσαντος ἡπίου πολιτειοκρατικοῦ συστήματος, τοῦ γνωστοῦ ως συστήματος τῆς νομοκρατούσης Πολιτείας [...] Χωρίς δέ βεβαίως νά φθάνει μέχρι τοῦ χωρισμοῦ Ἐκκλησίας καί Πολιτείας, πλησιάζει οὕχ ἥττον πρός τό λεγόμενον σύστημα τῆς «ὅμοταξίας»...». Βλ. Ἀριστ. Μάνεση – Κων. Βαβούσκου, «Γνωμοδότησις διά τό νέον συνταγματικόν πλαισίο τῶν σχέσεων Ἐκκλησίας καί Πολιτείας», Ἐκκλησία, τχ. 52, Ἀθήνα, 1975, σ. 310.

³⁹ Βλ. σχετ. ὑποσημ. 1 καί 5.

⁴⁰ Δηλαδή νά ἐπανέλθουν ώς ἐν ἐνεργείᾳ Μητροπολίτες τῶν ἐδρῶν πού κατεῖχαν μέχρι τόν Ίούλιο τοῦ 1974, δεδομένου ὅτι μετά τήν ἔκπτωσή τους διατελοῦσαν σέ κατάσταση «σχολάζοντος ἀρχιερέως» διατηρώντας οἱ ἔξ αὐτῶν δέκα (10) ἐκλεγέντες κατά τήν περίοδο τῆς ἀρχιεπισκοπείας Ιερωνύμου Α' ἀρχιερεῖς τίτλους πάλαι ποτέ διαλαμψασῶν Μητροπόλεων (ό ἀπό Άλεξανδρουπόλεως Κωνστάντιος [Χρόνης] ώς Δαμαλῶν, ό ἀπό Δημητριάδος Ἡλίας [Τσακογιάννης] ώς Τραχείας, ό ἀπό Ζακύνθου Απόστολος [Παπακωνσταντίνου] ώς Καλλινδοῦ, ό ἀπό Θεοσαλιώτιδος Κωνσταντίνος [Σακελλαρόπουλος] ώς Λιτζάς, ό ἀπό Θεσσαλονίκης Λεωνίδας [Παρασκευόπουλος] ώς Ρέοντος, ό ἀπό Άττικης Νικόδημος ([Γκατζιφούλης] ώς Ἐλους, ό ἀπό Λαρίσης Θεολόγος [Πασχαλίδης] ώς Γαλάζων, ό ἀπό Χαλκίδος Νικόλαιος [Σελέντης] ώς Βεσσαΐνης, ό ἀπό Παραμυθίας Παῦλος [Καρβέλης] ώς Άμυλκῶν, καί ό ἀπό Τρίκκης Σεραφείμ [Στεφάνου] ώς Ωρεοῦ) οἱ δέ δυό (2) προϊερωνυμικοί τόν τίτλο τοῦ «πρώην» τῆς Μητροπόλεως πού κατεῖχαν πρίν τήν ἔκπτωση (οἱ Διδυμοτείχου Κωνσταντίνος [Ποιύλος] καί ό Κιλκισίου Χαρίτων [Συμεωνίδης]).

Κατά τήν περίοδο αύτή, για τήν άποκατάσταση τῶν «12», ἔλαβαν χώρα ἐνέργειες ὑποστηριζόμενες ἀπό κύκλους θρησκευτικῶν ἀδελφοτήτων, πού εἶχαν πρόσβαση στὸν ὑφυπουργό Παιδείας, θεολόγο καὶ νομικό, Χρῆστο Καραπιπέρη⁴¹. Προσέκρουσαν, ὅμως, στίς ἀνάλογες ἀντιδράσεις τῆς μεγάλης πλειοψηφίας τῆς Ἱεραρχίας, τήν ὅποια ἥθελαν νά παραγκωνίζουν μέ διάφορες πολιτειακές διεργασίες. Συγκεκριμένα, πέντε μῆνες μετά τίς ἀποφάσεις τῆς ἐκπτώσεως τῶν «12» ἀπό τήν Ἱεραρχία (Ιούλιος '74) ἐκδηλώθηκε (τόν Δεκέμβριο τοῦ '74) σέ πολιτικό ἐπίπεδο ἡ πρώτη ἐνέργεια πού στόχευε στήν παροχή «χείρας βοηθείας» πρός τούς «12», στήν προσπαθειά τους νά διεκδικήσουν τήν ἐπάνοδό τους στήν ἐνεργό δράση μέσω τῆς δικαστικῆς τους δικαιώσεως. Πρός αὐτή τήν κατεύθυνση κατατέθηκε ἐκ μέρους 153 βουλευτῶν τῆς κυβερνώσης παρατάξεως («Νέα Δημοκρατία») πρόταση νόμου πρός ψήφιση στή Βουλή, διά τῆς ὅποιας προβλεπόταν νά δοθεῖ τό δικαίωμα προσφυγῆς στό Σ.Τ.Ε. στούς δώδεκα ἐκπτώτους Μητροπολίτες, τό ὅποιο τούς τό στεροῦσαν οἱ Συντακτικές Πράξεις τῆς ἐκπτώσεως τους. Ἡ στέρηση αὐτῆς τῆς δυνατότητας συνέχισε νά ἰσχύει διότι παρά τήν κατάργηση τῶν Σ.Π. 3 καὶ 7 τοῦ 1974 τῆς δικτατορίας μέ τήν Σ.Π. 1/01.08.1974 τῆς Κυβερνήσεως Ἐθνικῆς Ἐνότητος δέν δόθηκε ἀναδρομική ἰσχύς σ' αύτήν, μέ ἀποτέλεσμα τό ἀπαράδεκτο τῆς ἀσκήσεως προσφυγῆς νά παραμένει. Ἡ προσπάθεια, ὅμως, τῶν 153 βουλευτῶν τῆς Ν.Δ. δέν καρποφόρησε καί ἡ πρόταση νόμου τέθηκε στό ἀρχεῖο⁴².

Νέα νομοθετική παρέμβαση ἐκδηλώθηκε στίς 5 Νοεμβρίου 1975, μέ τήν κατάθεση ἐκ μέρους τοῦ ὑπουργοῦ Παιδείας Παν. Ζέπου νομοσχεδίου γιά τήν ἄρση τοῦ ἀπαραδέκτου ἀσκήσεως προσφυγῆς τῆς αἰτήσεως ἀκυρώσεως ἐνώπιον τοῦ Σ.Τ.Ε. ποῦ θέσπιζαν οἱ Σ.Π. 3 καὶ 7/74. Μέ τά ἄρθρα 1 καὶ 2 τοῦ νομοσχεδίου, πού ἀφοροῦσαν τήν ἄρση τοῦ ἀπαραδέκτου τῆς ἀσκήσεως δικαστικῆς προσφυγῆς (Σ.Τ.Ε.) ἵκανοποιεῖτο τό αἴτημα τῶν ἐν ζωῇ εύρισκομένων, ἐκπεσόντων τοῦ θρόνου τούς τόν Ιούνιο καί Ιούλιο τοῦ 1974, ἐπί ἀρχιεπισκοπείας Σεραφείμ, «ἱερωνυμικῶν» Μητροπολιτῶν, ἐνῶ μέ τά ἄρθρα 3 καὶ 4 παρείχετο ἡ δυνατότητα ἐπαναφορᾶς στήν ἐνεργό ὑπηρεσία τῶν ἐν ζωῇ εύρισκομένων Μητροπολιτῶν τῆς παλαιᾶς Ἱεραρχίας πού εἶχαν ἀπομακρυνθεῖ ἐπί ἀρχιεπισκοπείας Ἱερωνύμου, οἱ ὅποιοι ἀναφέρονται στό νομοσχέδιο ὡς «έξαναγκασθέντες εἰς παραίτησιν δι' ἀσκήσεως ψυχολογικῆς βίας ἢ παραιτηθέντες διά δυσμενῆ ἐν γένει καί μή δεδικαιολογημένην μεταχείρισιν ἢ καί ἔνεκα ἐπεμβάσεων τῆς Διοικήσεως εἰς τήν ἐκτέλεσιν τῶν καθηκόντων τῶν». Ἐπρόκειτο γιά ἀπομακρύνσεις πού εἶχαν στηριχθεῖ σέ διατάξεις τοῦ Ν. 4589/1966

⁴¹ Ο καθηγητής Άθ. Άγγελόπουλος (Ἐκκλησιαστική Ἱστορία. Ἱστορία τῶν δομῶν διοικήσεως καί ζωῆς τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ελλάδος (20ος αἰώνας), Έκδ. Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη, 2015, σ. 120) ἔχει ὑποστηρίξει ὅτι οἱ κύκλοι τῶν θρησκευτικῶν αὐτῶν ἀδελφοτήτων, γιά τήν πολιτική ὑποστήριξη πού ἐπεδίωκαν, προκειμένου νά προωθηθεῖ τό θέμα τῆς ἀποκαταστάσεως τῶν «12», προσέφεραν στόν τότε ὑφυπουργό Παιδείας Χρ. Καραπιπέρη, ὡς «ἀντάλλαγμα, τήν ἐκλογική ὑποστήριξη ἐκ μέρους τῶν ὀπαδῶν τους».

⁴² Τό ἀπαράδεκτο τῆς προσφυγῆς θά ἄρθεῖ μετά ἀπό 15 χρόνια καί συγκεκριμένα τό 1990 ὅταν ἐπί Οίκουμενικῆς Κυβερνήσεως θά ψηφισθεῖ ἡ τροπολογία Παλαιοκρασσά (ἄρθ. 12 στό Ν. 1877/1990). Δι' αὐτῆς ἡ ἄρση τοῦ ἀπαραδέκτου τῆς προσφυγῆς κατά πράξεων τῆς δικτατορίας πού εἶχε δοθεῖ μέ τόν προηγηθέντα Ν. 1816/1988 τοῦ Υπ. Παιδείας Γεωργ. Α. Παπανδρέου στούς ὑπαλλήλους τοῦ Δημοσίου ἐπεκτεινόταν καί στούς Μητροπολίτες ὑπό τήν ἴδιότητά τους ὡς «όργανων διοικήσεως».

⁴³ Τό κείμενο τοῦ νομοσχεδίου δημοσιεύθηκε ὀλόκληρο στήν ἐφημ. Ὁρθόδοξος Τύπος, 01.12.1975 (άρ. φύλ. 247), σ. 1 καὶ 4.

(άρθ. 4)⁴⁴, τοῦ Ν.Δ. 126/1969 (άρθ. 29) ἀφορωσῶν εἰς τό ὅριο ἡλικίας ἀρχιερέων, τοῦ Α.Ν. 214/1967 τοῦ θεσπίσαντος τά «ἐκτακτα» ἐκκλησιαστικά δικαστήρια (τά ἀποκληθέντα σκωπικῶς ως «ἰεροδικεῖα») καὶ τῆς ὑπ' ἀριθμ. ΛΣΤ'/1968 Σ.Π. διά τῆς ὥποιας εἶχε θεσπισθεῖ ἡ ἀναγκαστική ἀπομάκρυνση τῶν ἀρχιερέων πού εἶχαν συμπληρώσει 30ετία τήν ἀρχιερωσύνη καὶ 40ετία στήν ιερωσύνη. Γιά τούς ἀρχιερεῖς αὐτούς προβλέπονταν τό δικαιώμα ὑποβολῆς αἰτήσεως ἐπαναφορᾶς εἰς τήν ἐνεργόν ὑπηρεσίαν καὶ ὄριζόταν ὅτι «ἡ αἴτησις αὕτη κρίνεται ὑπό τῆς Δ.Ι.Σ., ἡτις μετ' ἡτιολογημένην κρίσιν εἰς περίπτωσιν ἀποδοχῆς αὐτῆς καθορίζει ἐλευθέρως καὶ τήν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ θέσιν τῶν ἐπανερχομένων ἀρχιερέων, ἐπιτρεπομένης διὰ μόνον τόν σκοπόν τοῦτον τῆς κατ' ἔξαίρεσιν ἀνασυστάσεως Μητροπόλεων ἢ καὶ κανονικῆς κατατάμησεως ὑφισταμένων καὶ δημιουργίας προσωρινῶν...». Ή ἵδια ρύθμιση –περί ἀνασυστάσεως Μητροπόλεων, διχοτομήσεων, ἰδρύσεως προσωρινῶν Μητροπόλεων, κ.λ.π. – προβλέψθηκε (άρθ. 4 § 2) ως δυναμένη νά ἐφαρμοσθεῖ «ὑπό τῆς Διαρκοῦς Ἱερᾶς Συνόδου καὶ ἐπί τῶν κατεχόντων ψρόνους, ἐξ ὧν ἀπεμακρύνθησαν οἱ τυχόν δικαιωθησόμενοι ἐκ τῶν ἀσκησάντων τά ἐν τῷ ἄρθρῳ 2 τοῦ παρόντος ἔνδικα μέσα ἀρχιερεῖς», προβλεπόταν, δηλαδή, καὶ ἡ τακτοποίηση τῶν «ἰερωνυμικῶν» Μητροπολιτῶν σέ περίπτωση πού δικαιώνονταν οἱ προσφυγές τους στό Σ.Τ.Ε. Τό νομοσχέδιο, ἂν καὶ ἀντιμετώπιζε συνολικά τά τραύματα πού ἀφησε στήν Ἐκκλησίᾳ ἡ δικτατορία εἰς ἀμφότερες τίς φάσεις της, δέν εἶχε θετική κατάληξη. Κατά τήν ἐκτίμηση τῆς «ἰερωνυμικῆς» πλευρᾶς τό νομοσχέδιο «μπλοκαρίσθηκε ἀπό τόν Ἀρχιεπίσκοπο ὃ ὅποιος χρησιμοποίησε τά ἐρείσματά του στή Κυβέρνηση»⁴⁵. Πιθανότερη αἰτία εἶναι τό νομοσχέδιο νά παρέμεινε ἀνενεργό ἔξαιτίας τῆς ἀλλαγῆς ἡγεσίας στό Υπουργεῖο, ὅπου, τόν Παν. Ζέπο –ό ὅποιος ἦταν ὁ ἐμπνευστής τοῦ συγκεκριμένου νομοσχεδίου – τόν Ιανουάριο τοῦ 1976 ἀντικατέστησε ὁ Γεώργιος Ράλλης, ἔνας πολιτικός μέ διαφορετική πολιτική φιλοσοφία γιά τό πλαίσιο τῶν σχέσεων Πολιτείας – Ἐκκλησίας καὶ τῆς παρεμβολῆς σ' αὐτή τή σχέση τῆς συντεταγμένης (κοσμικῆς) Δικαιοσύνης. Ο Γ. Ράλλης ὡς ἔνθερμος θιασώτης τῆς αὐτοδιοικήσεως τῆς Ἐκκλησίας καὶ ὑπερασπιστῆς τῆς ἀπόψεως ὅτι τά ζητήματα πού ἀνάγονται στήν ἐσωτερική ζωή της θά πρέπει νά λύνονται οϊκοθεν μέ βάση τούς ιερούς Κανόνες πού διέπουν τή λειτουργία τῆς⁴⁶, θά ἀποσύρει τό νομοσχέδιο Ζέπου, ἀλλά ὅχι καὶ τό προσωπικό τοῦ

⁴⁴ Εἶχε ψηφισθεῖ προδικτατορικά (ἀπό τήν Κυβέρνηση –τήν ἀποκληθεῖσα τῶν [έκ τῆς «Ἐνώσεως Κέντρου»] «ἀποστατῶν»– τοῦ Στέφ. Στεφανοπούλου), ἀλλά ἐφαρμόσθηκε ώς ἐπί τό πλεῖστον στή διάρκεια τῆς δικτατορίας, ἐπί «πρωθυπουργίας» Γ. Παπαδοπούλου καὶ ἀρχιεπισκ. Ιερωνύμου (Κοτσώνη).

⁴⁵ Μητροπολίτου Αττικής Νικοδήμου (Γκατζιρούλη), *Εἰπέ τή Ἐκκλησία*, ἐκδ. Σπορά, Αθήνα, 1995, σ. 249-250. Ἀντιθέτως, ὁ τότε Γενικός Διευθυντής Θρησκευμάτων, ὁ καθηγητής Ἐκκλησιαστικῆς Ἰστορίας στό Ε.Κ.Π.Α. Βλάσιος Φειδᾶς, ὁ ὅποιος ἦταν ὁ συντάκτης τοῦ νομοσχεδίου, θά ἐπιρρίψει τίς εύθυνες γιά τό γεγονός ὅτι τό νομοσχέδιο παρέμεινε ἀνενεργό στούς ἀρχιερεῖς καὶ τούς θεολόγους τῆς «ἰερωνυμικῆς» παρατάξεως καταλογίζοντάς τους τήν πρόκληση τεχνητῆς ἐντάσεως τήν ὥποια, μέσω τῆς ἀρθρογραφίας τους στόν ἡμερήσιο Τύπο, καλλιεργοῦσαν συστηματικά ζημιώνοντας τήν προσπτική μίας ἥρεμης διευθετήσεως τοῦ προβλήματος. Ό Βλ. Φειδᾶς θά ὑποστηρίξει ὅτι «μέ τίς κατηγορίες πού ἔξαπέλυαν ἐναντίον τοῦ Ἀρχιεπισκόπου καὶ τῆς “πρεσβυτέρας” Ιεραρχίας γιά ὑποταγή στή πολιτική τῆς “χούντας” τοῦ Ιωαννίδη ἐρέθιζαν τήν ἐκκλησιαστική μνήμη τόσο γιά τή γνωστή ταύτιση τοῦ Ιερωνύμου καὶ τῶν “ἰερωνυμικῶν” ἀρχιερέων μέ τήν “χούντα” τοῦ Παπαδόπουλου στήν περίοδο μίας ὄλοκληρης ἔξαετίας, ὅσο καὶ γιά τήν ἀξιολόγηση τῶν καταλυτικῶν συνεπειῶν τῆς ταυτίσεως αὐτῆς στήν κανονική τάξη τῆς Ἐκκλησίας», βλ. Βλ. Φειδά, «Σημείωμα γιά τό ἐκκλησιαστικό ζήτημα (1967-1974)», *Χριστιανός*, τχ. 297/1991, σ. 16 κ. ἐπ.

⁴⁶ Ἐνδεικτικές τῶν ἀντιλήψεων τοῦ ἀοιδόμου πρώην Πρωθυπουργοῦ εἶναι οἱ θέσεις πού θά διατυπώσει σέ ἄρθρο του στήν «Καθημερινή» τόν Σεπτέμβριο (05.09) τοῦ 1993, μέ ἀφορμή τήν ἀνακίνηση τοῦ «έκκλησιαστικοῦ», ἔξαιτίας τῶν δικαιωτικῶν ἀποφάσεων τοῦ Σ.Τ.Ε. γιά τούς «ἰερωνυμικούς» Μητροπολίτες. Ο Γ. Ράλλης ἀναφερόμενος στήν προβληματική τῶν σχέσεων Ἐκκλησίας – Πολιτείας

ένδιαφέρον γιά τήν έπίλυση τοῦ ζητήματος. Τόν έπόμενο χρόνο ψηφίζοντας τόν νέο Καταστατικό Χάρτη τῆς Εκκλησίας τῆς Έλλάδος (Ν. 590/1977) μέ τόν ὅποῖο ἐτέθησαν οἱ βάσεις τῆς ἀρμονικῆς σχέσεως τῆς Πολιτείας μέ τήν Εκκλησία, ὁ Γ. Ράλλης θά ἐπιχειρήσει - πάντα σέ συνεργασία μέ τήν Εκκλησία καὶ τόν προκαθήμενό της Σεραφείμ - τήν ἔξωδικαστική λύση τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ προβλήματος γιά τούς διωχθέντες ἐπί δικτατορίας ἀρχιερεῖς -τόσο τούς ἐπί ἀρχιεπισκοπείας Ἱερωνύμου Α', ὅσο καὶ ἐπί Σεραφείμ- μέσω ρυθμιστικῆς διατάξεως πού θά περιληφθεῖ στόν Καταστατικό Χάρτη. Εἰδικότερα, διά τοῦ ἄρθ. 71 τοῦ Ν. 590/1977 θά παρασχεθεῖ στή Δ.Ι.Σ. ἡ εὔχερεια νά ἀποφασίσει τήν ἰδρυση νέων προσωρινῶν Μητροπόλεων δι' ἀποσπάσεως περιοχῶν ἔξ ὑπαρχουσῶν ἥδη Μητροπόλεων μέ τή συγκατάθεση τῶν οίκειων Ἱεραρχῶν προκειμένου νά τακτοποιηθοῦν σ' αὐτές «διά καταστάσεως» οἱ «καθ' οίονδήποτε τρόπο ἀπομακρυνθέντες τῆς ἔδρας τῶν, κατά τό ἀπό 21.04.1967 ἔως 24.07.1974 χρονικόν διάστημα ἵεράρχαι τῆς Εκκλησίας τῆς Έλλάδος» (ἄρθ. 71 § 2). Ή εύκαιρια, ὅμως, πού δόθηκε ἀπό τήν Πολιτεία στούς ἵεράρχες γιά ἐνδοεκκλησιαστική λύση, δυστυχῶς, ἔμεινε ούσιαστικά ἀνεκμετάλλευτη⁴⁷.

καὶ εἰδικότερα στή σύγχυση ἡ ὅποια περιοδικά ἐμφανίζεται ὅταν σέ ἐκκλησιαστικά θέματα ἀνακύπτει ἡ γνωστή διαπάλη μεταξύ νομιμότητας καὶ κανονικότητας, θά ἐπισημάνει ὅτι «ἡ σύγχυση γίνεται ἐπικίνδυνη ὅταν ἡ πολιτειακή ἔξουσία παρεμβαίνει μέ περιφραστικές ἐρμηνεῖες καὶ μονοσήμαντους νομικούς συλλογισμούς στά σύνθετα ἐσωτερικά ζητήματα τῆς αὐτοτελοῦς πνευματικῆς ἔξουσίας τῆς Εκκλησίας καὶ τοῦ τρόπου λειτουργίας τῆς». Παράλληλα θά σχολιάσει ἐπικριτικά τήν τροπολογία Παλαιοκρασσά τοῦ 1990, διά τῆς ὅποιας ἀνοικε ὁ δρόμος τῶν προσφυγῶν τῶν ἐκπτώτων «ἱερωνυμικῶν» ἀρχιερέων στό Σ.Τ.Ε., λέγοντας ὅτι τέτοιου εἴδους «βεβιασμένες παρεμβάσεις, μέ τροπολογίες σκοπιμότητας, ἐπιβαρύνουν ἔτι περαιτέρω τήν ἀτμόσφαιρα τῆς σύγχυσης». Βλ. Γ. Ράλλη, πρώην Πρωθυπουργοῦ, «Ἐκκλησία: "Ορια καὶ περιεχόμενο τῆς κρίσης", εἰς τό Ηλ. Συμπλητού, "Ινα ὕσιν ἔν, (συλλογικό ἔργο), ἑκδ. Ἐνότητα / Ἐπτάλοφος, Ἀθῆναι, 1994, σ. 389-393.

⁴⁷ Τό ἔαν καὶ κατά πόσο ἡ διάταξη αὐτή εἶναι σύμφωνη μέ τούς ἱερούς Κανόνες εἶναι συζητήσιμο. Θεοπίσθηκε, ὅμως, καθ' ὑπόδειξην τῆς κληρικολαϊκῆς Ἐπιτροπῆς σέ μία προσπάθεια κατευνασμοῦ τῶν παθῶν καὶ τῆς ὁξύτητος, συμφλιώσεως τῶν ἀντιμαχομένων ἐντός τῆς Εκκλησίας παρατάξεων καὶ ἐπιτεύξεως, τελικῶς, τῆς εἰρήνης. Η Δ.Ι.Σ. ἔκαμε χρήση αὐτῆς τῆς διατάξεως τόν Αὔγουστο τοῦ 1977 ὅταν, διχοτομώντας τίς Μητροπόλεις Νέας Ἰωνίας καὶ Φιλαδελφείας καὶ Τρίκκης καὶ Σταγῶν (μέ τή συναίνεση τῶν οίκειων μητροπολιτῶν Τιμοθέου [Ματθαιάκη] καὶ Στεφάνου [Άφεντουλδη], ἀντιστοίχως), ἴδρυσε τίς νέες Μητροπόλεις «Ἀλσουπόλεως» (μέ ἔδρα τόν Περισσού Ν. Ἀττικῆς) καὶ «Σταγῶν» (μέ ἔδρα τήν Καλαμπάκα Ν. Τρικάλων). Η ἴδρυση τῶν νέων Μητροπόλεων πραγματοποιήθηκε μέ τό Π.Δ. 739/1977 (Φ.Ε.Κ. 239, τ. Α'/31.08.1977) προκειμένου νά τακτοποιηθοῦν σ' αὐτές οἱ ἐμπεριστατοι μητροπολίτες πρώην Παραμυθίας Τίτος (Ματθαιάκης) καὶ πρώην Τρίκκης καὶ Σταγῶν Σεραφείμ (Στεφάνου), οἱ ὅποιοι εἶχαν ἀπομακρυνθεῖ ἀπό τίς Μητροπόλεις τους, ὁ πρῶτος κατά τήν πρώτη φάση τῆς δικτατορίας (13 Δεκεμβρίου τοῦ '68) καὶ ὁ δεύτερος κατά τή δεύτερη φάση (11 Ιουλίου τοῦ '74). Τό ἐγχείρημα, ὡστόσο, ἀπέβη ἄκαρπο, καθώς κατά τήν ψηφοφορία, στή συνεδρίαση τῆς Ἱεραρχίας τόν Αὔγουστο τοῦ 1977, οἱ ὑποψήφιοι δέν κατάφεραν νά συγκεντρώσουν τήν ἀπόλυτη πλειοψηφία πού ἀπαιτοῦσε ὁ νόμος (Ν. 590/1977, ἄρθ. 71, § 3). Συγκεκριμένα ἔλαβαν: ὁ πρώην Παραμυθίας Τίτος (γιά τή Μητρόπολη Άλσουπόλεως) 33 ψήφους, ἐνῶ βρέθηκαν 34 «λευκά» (πού μετροῦσαν, βάσει τοῦ νόμου, ὡς ἀρνητικές ψήφοι) καὶ ὁ πρώην Τρίκκης Σεραφείμ (γιά τή Μητρόπολη Σταγῶν) 29 ψήφους μέ 34 «λευκά». Κατόπιν τούτου οἱ δυό νεοσυσταθεῖσες Μητροπόλεις θά καταργηθοῦν. Δεκατέσσερα χρόνια ἀργότερα (1991) ἡ Μητρόπολις Σταγῶν, βάσει τοῦ Ν. 1951/1991 (ἄρθ. 7), θά ἐπανασυσταθεῖ ὡς Μητρόπολις «Σταγῶν καὶ Μετεώρων», μέ ἔδρα πάλι τήν Καλαμπάκα. Αύτη τή φορά θά ἐκλεγεῖ κανονικά σ' αὐτήν ὁ μητροπολίτης πρώην Τρίκκης Σεραφείμ (Στεφάνου), Βλ. σχετ. εἰς Χαρ. Ανδρεόπουλου, «Η Ἐκκλησία κατά τή δικτατορία 1967-1974, ὥ.π., καὶ, ἰδίως, εἰς μέρος Δ', «Η Ἐκκλησία στή Μεταπολίτευση», σ. 363-365.